

MASARYKOVA UNIVERZITA V BRNĚ
FAKULTA SOCIÁLNÍCH STUDIÍ

Katedra politologie
Obor Bezpečnostní a strategická studia

Stigmatizace v českém prostředí sociálně
vyloučených lokalit

Bakalářská práce

Jakub Grygar

Vedoucí práce: **PhDr. Josef Smolík, Ph.D.**

UČO: 362242

Obor: BSS-SOC

Imatrikulační ročník: 2010

Brno, 2013

Anotace a klíčová slova

Anotace

Sociálně vyloučené lokality jsou dnes chápány jako zóny strachu a nebezpečí. Práce popisuje způsoby, jakými se může státní aparát podílet na reprodukci stigma. Cílem tedy je rekonstruovat fenomén stigmatizace ve státně administrativním diskurzu, jak je zobrazen v tzv. situačních analýzách Agentury pro sociální začleňování v romských lokalitách. Pomocí teoretické konstrukce je vytvořen koncept stigma. Ten poté slouží jako analytický rámec, skrze kterou je možné identifikovat formy stigma objevující se v sociálně vyloučených lokalitách ve zkoumaných datech. Samotný výzkum probíhá pomocí kvalitativní rámcové analýzy, při níž je kladen důraz na tvorbu tabulek, které napomáhají identifikaci nových kategorií. Výsledkem analýzy jsou jednak kategorie, které se vztahují k dané konceptualizaci stigma. Pak také konkrétní jevy a vlastnosti, které s sebou stigma nesou

Klíčová slova: stigma, sociálně vyloučená lokalita, diskriminace, labeling, performativita

Abstract

Socially excluded localities are currently understood as the places of fear and danger. This thesis describes how state interventions can take part in the reproduction of this stigma. Therefore, the goal of the study is to reconstruct the phenomenon of stigma in the government administrative discourse, as it is displayed in the so-called situation analyses of the Agency for social inclusion in Romani localities. Through theoretical construction the concept of stigma is formulated. It is then used as an analytical framework to identify the forms of stigma that appears in socially excluded localities within the examined data. The research is based on qualitative framework analysis where creating tables that help to identify new categories is emphasized. The results of analysis are, partly, the categories of the above stated forms of stigma and also the concrete effects and attributes which stigmas involve.

Key words: stigma, socially excluded locality, discrimination, labeling, performativity

Prohlášení o autorství práce

Prohlašuji, že jsem bakalářskou práci na téma *Stigmatizace v českém prostředí sociálně vyloučených lokalit* vypracoval samostatně a použil jen zdroje uvedené v seznamu literatury.

V Brně, 6. 5. 2013

.....

Jakub Grygar

Poděkování

Rád bych tímto poděkoval PhDr. Josefu Smolíkovi, Ph.D. za vedení této bakalářské práce, cenné rady a připomínky. Dále bych chtěl poděkovat Mgr. Václavu Walachovi za jeho nesmírnou ochotu a nedocenitelné postřehy, které mi při psaní bakalářské práce také velice pomohly.

Obsah

Úvod.....	6
1 Teoretická část.....	8
1.1 Stigma.....	8
1.2 Konceptualizace stigmatu.....	9
1.3 Sociální normy a jejich „překročení“	12
1.4 „Sebenaplnující se proroctví“ a performativita	13
1.5 Mezní společenství a sociální vyloučení	15
2 Metodologie	19
3 Empirická analýza	22
3.1 My a oni.....	22
3.1.1 Etnické vymezení	23
3.1.2 Vymezení na základě délky pobytu	25
3.1.3 Teritoriální vymezení	26
3.1.4 Generační rozdělení.....	27
3.1.5 Problémové skupiny	28
3.2 Labeling.....	29
3.2.1 Label na základě vnější charakteristiky	30
3.2.2 Personifikace jednání	32
3.2.3 Popsání situace	33
3.3 Asociace rozlišení s negativními vlastnostmi.....	34
3.4 Diskriminace.....	37
3.4.1 Nelegitimizovaná diskriminace.....	38
3.4.2 Legitimizovaná diskriminace	40
Závěr.....	41

Seznam literatury.....	46
Přílohy	49

Počet znaků: 86 438

Úvod

V roce 2011 se v médiích začaly kumulovat zprávy o problémech, které se pojí se sociálně vyloučenými lokalitami. Zprávy se týkaly především situace okolo bezpečnosti. Titulky typu „Policie hodlá hlídat Šluknovsko i během dne, kdy přibýlo krádeží“ (iDnes 2011) či „Stěhování chudých na Šluknovsko zdvojnásobilo kriminalitu“ (Novinky 2011) se objevovaly s pravidelnou frekvencí. Ve veřejném diskurzu je tedy problematika sociálního vyloučení v zásadě prezentována jako otázka bezpečnosti. Takové rámování lze vysledovat také v případě státu, kdy jeho perspektivu názorně ilustruje skutečnost, že se Šluknovským výběžkem zabývala Bezpečnostní rada státu (VLÁDA 2011).

V České republice jsou sociálně vyloučené lokality vnímány jako poměrně palčivý problém, protože v obyvatelích této země evokují strach či nebezpečí. Obdobnou zkušenost ze zahraničí popisuje Wacquant ve své knize *Urban Outcasts* (2008). Americká ghetta i francouzská banlieues jsou shodně stigmatizována jako nebezpečná místa, která se ocitla mimo kontrolu zákona, přestože rozdíly v míře kriminality jsou značné (Ibid.). Tato teritoriální stigmatizace se promítá také ve veřejných politikách státu: „Jakmile je místo veřejně označeno za „zónu zločinu“ či „sídliště bez zákona“, je pro veřejné autority jednoduché odůvodnit zvláštní opatření odchyloující se od práva i obyčeje, která mohou mít vliv - pokud to není záměrem - na destabilizaci a marginalizaci jeho obyvatel, podřizuje je diktátu deregulovaného trhu práce a činí je neviditelnými nebo je vyhání z vyhledávaných lokalit“ (Wacquant 2007: 69).

Tato práce se zabývá způsoby, jakými se může státní aparát podílet na reprodukci stigmatizace sociálně vyloučených lokalit a jejich obyvatel. Jejím cílem je rekonstruovat daný koncept v rámci státně administrativního diskurzu. Ten v empirické analýze reprezentují situační analýzy vybraných sociálně vyloučených lokalit, jež jsou vypracovávány Agenturou pro sociální začleňování v romských lokalitách, odborem Sekce pro lidská práva při Úřadu vlády ČR. Analýza těchto dokumentů tedy odráží perspektivu státu na fenomén stigmatizace v sociálně vyloučených lokalitách. Samozřejmě se jedná pouze o užší pohled, jelikož tyto analýzy nemohou zastoupit státní perspektivu úplně. Výsledkem by měla být identifikace jevů, které ztělesňují a produkují stigma.

Stát je v této práci chápán jako lidská pospolitost, která si na určitém území nárokuje monopol legitimní fyzické moci a ostatní svazy či jednotlivci v rámci státu disponují tolika fyzické

moci, kolik jim stát umožní (Weber 1998). Vzhledem k této povaze státu mu přísluší zabezpečovat toto území a musí tedy být jedinou autoritou, která disponuje tímto výhradním postavením. Její vyhodnocení pak může mít zpětný dopad na státní politiky, když určí dimenze a formy, ve kterých se stigma vyskytuje a vytváří tak podhoubí pro vznik dalších sociálních jevů.

V první části práce teoreticky vytyčíme fenomén stigmatu a stigmatizace. Tato část bude vycházet z valné většiny z děl zahraničních autorů, a to jak odborných textů současných autorů, tak autorů, které můžeme označit téměř za „klasiky“. Pomocí těchto pramenů konceptualizujeme stigma a začleníme jej do kontextu s dalšími, pro práci relevantními fenomény. Konceptualizace se opírá o článek Linka a Phelana (2001), kteří vymezili stigma na základě různých, vzájemně vztažených jevů. Vše je doplněno o poznatky Ervinga Goffmana.

Dále zmíníme důležitost sociálních norem, jelikož jsou to právě ony, které „utvářejí“ stigma na základě rozlišování vhodného a nevhodného jednání. Poté uvedeme koncept „sebenaplňujícího se proroctví“ a performativity, jelikož vliv na podobu situace má i to, že je součástí určitého diskurzu. Pokračovat budeme popisem chápání druhého, a to zejména na základě Jeffreyho Alexandra. Teoretická část práce je zakončena popisem metod rámcové analýzy a popisem dokumentů, které jsme analyzovali.

V České republice není příliš literatury, která by se o samotný jev stigmatu zajímala. Jestliže někde najdeme zmínku, pak jde pouze o druhotný jev, který souvisí s jiným, hlavním, zájmem autora a povětšinou je popsán velice vágně. Koncept vytyčený v první části pak povede k identifikaci forem stigmatu v části druhé, praktické.

Zde se pomocí kvalitativních metod rámcové analýzy budeme snažit rozpoznat dané komponenty stigmatu a také vytvořit kategorie, které odrážejí oblasti, v nichž se stigma v českém prostředí sociálně vyloučených lokalit vyskytuje. Jak již bylo řečeno, materiál pro kvalitativní rámcovou analýzu budou představovat zprávy zpracované Agenturou pro sociální začleňování. Ačkoliv tyto zprávy nejsou vyhotoveny pro všechny sociálně vyloučené lokality v České republice, jejich rozsah by měl být dostatečný pro rozpoznání základních tendencí týkající se stigmatizace a stigmat v tomto prostředí. Výsledkem této analýzy bude identifikace obrazu stigmatizace ve veřejně přístupných státních dokumentech.

1 Teoretická část

1.1 Stigma

Jestliže máme pracovat se stigmatem, je potřeba správně vymezit tento pojem. Podíváme-li se na původ slova, pak zjistíme, že pojem „stigma“ má kořeny v řeckém jazyce. Za „stigmata“ se považovaly vypalované nebo vyřezávané znaky do těla, které měly poukazovat na špatné či nemorální činy člověka, který je spáchal. Označovali se tak tedy zejména otroci, zločinci či zrádci (Goffman 1963). Od tohoto významu pak můžeme odvodit dnešní chápání pojmu.

Nahodilé články se většinou spokojí se slovníkovou definicí, ve které je význam slova stigma popsán například jako „znamení hanby“ (Link, Phelan 2001). Další z možných cest je pravděpodobně nejpoužívanější definice dle Ervinga Goffmana (1963). Goffman termín stigma považuje za silně diskreditující atribut. Ovšem důležitější než znak sám je vztah mezi významem znaku a kulturou, která jej chápe v jistém smyslu (Ibid.). Stigma může být také charakteristika osoby, která je v rozporu s normami sociální jednoty, přičemž „norma“ je definována jako sdílené přesvědčení, že člověk by se měl chovat určitým způsobem v určitou dobu (Stafford, Scott dle Link, Phelan 2001). Herek definuje stigma jako negativní pohled, nízký status a relativní bezmoc, jež společnost připisuje lidem, kteří mají jistou vlastnost nebo patří k jisté skupině či kategorii (Herek 2009). V neposlední řadě stigma můžeme chápat také jako charakteristiku nebo atribut, který připisuje sociální identitu, jež je v jistém sociálním kontextu znehodnocena (Crocker et al 1998). Každá z těchto definic popisuje stigma z trochu jiné perspektivy a postihuje jinou dimenzi.

Ke správnému uchopení konceptu v této práci musíme podrobněji zmínit možnosti a složky, ve kterých se stigma vyskytuje, projevy stigmatu a jeho důsledky. Na individuální úrovni je každému člověku připisována sociální identita. V tomto případě je sociální identita soubor kategorií a charakteristik dané osoby, příkladem může být rasa, povolání, ale i osobní vlastnosti jako čestnost (Goffman 1963). Při setkání s takovou osobou učiníme její následné zhodnocení – vytvoříme si její virtuální sociální identitu – sociální identitu, která je tvořena „pod dojmem“. Tato virtuální sociální identita může být jiná než její skutečná sociální identita a ona rozdílnost bude přítomna právě z důvodu ovlivněním stigmatem (Ibid.). **Stigma je tedy atribut, který zastírá většinu, nebo všechny ostatní vlastnosti dané osoby, popřípadě těmto osobám přisuzuje stereotypní vlastnosti tvořené společností.**

Příkladem může být obézní člověk. Současná doba evokuje v západním světě štíhlost a dobrou kondici jako ideál krásy, a proto je značná obezita brána jako nežádoucí atribut. Vlastnosti, které jsou spojovány s těmito lidmi, pak mohou být lenost či přejídání, ačkoliv pravým důvodem obezity klidně mohou být i obézní osobou nezaviněné hormonální problémy. Při pohledu na asijskou kulturu – jejich pohledem - můžeme ovšem shledat obézní osoby jako vážené a uctívané, jelikož ona obezita symbolizuje majetnost. Z tohoto příkladu tedy vidíme, že je důležitý, jak význam atributu, tak prostředí ve kterém je atribut hodnocen. Proto Goffman popsal stigma také jako vztah mezi atributem a stereotypem (Ibid.).

1.2 Konceptualizace stigmatu

Pro praktickou část práce je potřeba zjistit, jaké jevy termín stigma vystihují. Proto bude koncept stigmatu rozdělen na jednotlivé, vzájemně související komponenty. Toto rozdělení je potřeba zejména proto, že fenomén stigmatu je imanentně skrytý. Jeho dopady jsou zřejmé v jeho důsledcích, aniž by znak byl označen za stigma. Jinak řečeno stigma bývá přítomno, i když není nijak pojmenováno nebo je pojmenováno znakem, který jej vyjadřuje. Bez rozložení na indikátory přítomnosti stigmatu by tedy nebylo docela dobře možné jej „objektivně“ uchopit.

Bruce G. Link a Jo C. Phelan konceptualizovali fenomén stigmatu. Stigma popsali na základě několika vzájemně vztahovaných komponentů. V práci budeme vycházet z části jejich konceptualizace a z části z práce Ervinga Goffmana. Ke čtyřem komponentům Linka a Phelana, které budou představovat podmínky, jež je potřeba splnit, aby bylo možno znak označit za stigma, přidáme další dva rozlišovací prvky, které označil za klíčové právě Goffman, a které nám pomohou lépe identifikovat povahu stigmatu.

Prvním z komponentů je přítomnost **rozlišování a označování (labeling) rozdílností**. Lidé mezi sebou vnímají různé rozdílnosti – barvu očí, rasu, pohlaví, sexuální orientaci, povolání a jiné. Důležité je, že pouze určité rozlišnosti mají silný sociální význam. Například barva očí jistě nemá takový význam jako barva kůže nebo rozdílnost pohlaví. Na těchto základech si pak lidé začnou ostatní osoby kategorizovat. Vytváří se skupiny a lidé se dělí na „bílé“ a „černé“, přičemž tyto dvě skupiny obsahují celou škálu barevnosti lidské kůže a žádné jasné vymezení toho, kam hranice jednotlivých kategorií sahají (Link, Phelan 2001). Záleží tedy i na perspektivě osoby, která jiného člověka hodnotí. Zatímco „bílý“ obyvatel Evropy by

míšenice řadil to kategorie „černých“, obyvatel afrického kmene, jehož pokožka má výrazně černou barvu, by stejného míšenice mohl klidně zařadit do kategorie „bílých“.

Druhým komponentem je **asociace těchto lidských rozdílů s negativními vlastnostmi** (Link, Phelan 2001). Jde tedy o Goffmanem popsaný vztah mezi atributem a stereotypem. Autoři tento vztah ukazují na výsledcích experimentu Linka (1987). Link náhodně rozdělil viněty. Půlku označil jako bývalé pacienty s psychickými problémy a půlku bývalé pacienty s bolestí zad. Součástí výzkumu bylo i měření, kde respondenti obecně označili duševně nemocné za nebezpečné. Výsledkem poté bylo, že respondenti reagovali záporně na viněty bývalých pacientů s psychickými problémy. Tyto vztahy mezi vlastnostmi a stereotypy lidem usnadňují přístup k ostatním a zjednodušují navázání kontaktu. Jsou to prostředky, díky kterým můžeme jednoduše reagovat na neznámé situace.

Třetí součástí stigmatu je **třídění na „my a oni“**. Nežádoucí atributy mají tedy „oni“, kteří se od „nás“ naprosto odlišují. Ať už skupinu „my“ spojuje jakákoliv vlastnost či věc, kterou mohou mít i členové stigmatizované skupiny „oni“, přítomnost stigmatu všechny tyto jiné společné charakteristiky překryje a stanoví jasnou vymezující hranici mezi skupinami. V extrémním případě je intenzita významu stigmatu natolik silná, že členové skupiny „oni“ mohou být považováni za něco méně než lidi (Link, Phelan 2001).

Ztráta statusu a diskriminace je čtvrtou komponentou – tyto dva jevy by tedy měly být přítomny při označení atributu za stigma. Jedinec ztratí svůj status, jestliže klesne jeho prestiž v očích ostatních (Ibid.). V každé společnosti jsou sdílené hierarchie prestiže různých fenoménů – může jím být povolání, osobní vlastnost nebo i vrozené dispozice. Nálepka tedy zařazuje jedince na naší škále prestiže (která je tvořena společností). Nízký sociální status bude naznačovat, že stigmatizace osoby leží na kulturní úrovni, ale nízký status a stigma nejsou stejné jevy, i když se mohou v praxi překrývat (Lopes 2006).

Druhou částí komponenty je přítomnost určité formy diskriminace. Může se jednat o diskriminaci individuální nebo diskriminaci strukturální (Link, Phelan 2001). Labeling a jeho spojení se stereotypizací popsanou výše poté vede k diskriminaci na individuální úrovni. Výsledkem může být například odmítnutí při žádosti o práci. Důležité v tomto případě je, že akt diskriminace sám nestačí na identifikování procesu stigmatizace, nedílnou součástí musí být spojitost s ostatními komponenty, které jsou popsány výše – vnímání rozdílů (labeling), asociace s negativními vlastnostmi, rozdělení na „my a oni“, diskriminace. O strukturální

diskriminaci se jedná v případě, je-li znevýhodňována celá skupina – menšina. Skleněné stropy jsou jednou z možných podob. Jedná se o neviditelnou či vykonstruovanou bariéru, která brání ženám (nebo lidem jiné pleti) v postupu na vyšší pracovní pozici (Morrison, von Glinow dle Bell, McLaughlin a Sequeira 2002). Dalším příkladem je rasová diskriminace. Za strukturální rasovou diskriminaci můžeme označit například různé posouzení stejného trestného činu v závislosti na rozdílnosti barvy pleti. Pokud jsou „černoši“ za znásilnění „bílé“ ženy potrestáni přísněji než „běloši“ (Becker 1966), jedná se o strukturální problém. Práva, svoboda a zdroje stigmatizovaných osob jsou limitovány v porovnání s nestigmatizovanými osobami. Strukturální diskriminaci můžeme tedy identifikovat na základě toho, že určité skupině je bráněno plně žít a podílet se na vytváření společnosti a jejich sociální status je obecně nižší než status nestigmatizovaných (Frost 2011).

Linka mezi strukturální a individuální diskriminací je velice tenká a dala by se vyjádřit možností jednotlivce dopad stigma ovlivnit. Naprosto nepřekonatelnou překážkou bývá diskriminace zakořeněná v tradici nebo v právním řádu, tedy v rámci určité legitimizované instituce. Pokud je diskriminace zaštitěna tímto rámcem, bude „soudící“ člověk jen těžce hledat jinou (nediskriminační) volbu, než mu ona instituce dává. K individuální diskriminaci je potřeba rozhodnutí jednotlivce, který není tlačěn podobnými faktory, ale má jisté možnosti volby.

Dalším faktorem, který je u stigma důležitý, je jeho „viditelnost“, ještě lepším termínem je pravděpodobně „**vnímatelnost**“, protože například hluchoněmost je velice rychle a jasně rozpoznatelný faktor, který ovšem nevnímáme zrakem, nevidíme ho. Goffman (1963) proto osoby se stigmatem rozdělil na osoby „diskreditované“ a „diskreditovatelné“, přičemž u osob „diskreditovaných“ je stigma jasně rozpoznatelné, zatímco u osob „diskreditovatelných“ není stigma na první pohled zřejmé. Ačkoliv se může zdát, že tento faktor je stejný jako faktor první, existuje zde rozdíl, který je podstatný. Zatímco u první komponenty se jedná o stav, kdy je již stigma označeno, „vnímatelnost“ je faktor, který je s to rozlišit i dosud skryté (potenciální) stigmata.

Všechny výše zmíněné jevy je potřeba doplnit o jev, který slouží jako „přeprovazní můstek“. Tímto jevem je **sociální informace**. Sociální informace je důležitá z pohledu identifikování ostatních komponentů tvořící konceptualizaci stigma. Právě díky sociální informaci můžeme rozlišovat mezi rozdíly. Na základě sociální informace může dojít k diskriminaci. Je

to fenomén, který přenáší vjemy, a je to tedy prostředek. Na základě sociální informace pouze přisuzujeme jevu, který přenáší, význam a není to tedy onen jev sám. Goffman vytyčil několik základních vlastností sociálních informací. Důležitými vlastnostmi jsou „reflexivnost“ a „ztělesněnost“. To značí, že je poskytuje právě ta osoba, o které „vypovídají, a to prostřednictvím tělesných výrazových prostředků v bezprostřední blízkosti adresátů“ (Ibid.: 56). V rámci sociální informace mohou být přenášeny dva identifikované významy. První z nich vyústí v „symbol prestiže“, protipólem je pak „**symbol stigmatu**“ (Ibid.). Vztah těchto dvou pojmů si ukážeme na následujícím příkladu. U slepého člověka může být symbolem nebo znakem stigmatu například slepecká hůlka popřípadě černé brýle. To, že člověk nosí tyto pomůcky, nám poskytují právě sociální informace. Sociální informace jsou tedy prostředky, které nám umožní zaregistrovat „symboly stigmatu“, které jsou důležité pro uvědomění si rozdílů mezi lidmi.

1.3 Sociální normy a jejich „překročení“

Sociální norma je fenoménem, který je v problematice stigmatu velice důležitý, a to z toho důvodu, že jsou to normy, co dávají stigmatu významu. Jsou to normy, co činí rozdíl mezi společensky „vhodným“ a společensky „nevhodným“. Zygmunt Bauman přiznal důležitost *referenčním skupinám* při ustavení norem. Normy vznikají v rámci těchto referenčních skupin, a to jako výsledek interakce mezi jednotlivými členy (Bauman, May 2004). Normy poté mohou nabývat vícero podob. Můžeme vnímat normy formální, které můžeme ukázat na příkladu zákonů, ovšem jako norma je brán i výsledek neformálního usnesení jakékoliv menší skupiny.

Vlivem stigmatu, což je atribut překračující sociální normy, se tedy jedinec ocitá na okraji společnosti a stává se deviantem. Becker (1966), který je jeden z prvních představitelů labelingové teorie, tyto jedince nazval „outsidery“. Lidem jsou vnucená specifická pravidla a osoba, která tyto pravidla porušuje, není osobou věrohodnou, proto se z ní stává „outsider“ (Becker 1966). Tito „outsideři“ jsou devianty, jejich vlastnosti či jiné složky života neodpovídají normám skupin (společnosti), ve kterých žijí. Příklad můžeme nalézt ve Velké Británii, kde současní obyvatelé shledávají kočující osoby za deviantní, jelikož normou v západním světě je dlouhodobý pobyt v jedné oblasti (Sibley 1992).

Tyto delikventy jde také kategorizovat a rozdělovat dle míry jejich odlišnosti, přičemž opět záleží na znacích, které jsou silně sociálně významné. Jedinec dopouštějící se trestného činu bude v budoucnu pravděpodobně označen stigmatem a stane se jedincem diskreditovatelným (který se může kdykoliv změnit na diskreditovaného). Pokud však tento jedinec na těchto činech založí svou biografii, svůj život jako celek, stane se z něj delikvent. Pro delikventa je tedy na rozdíl od zločince charakteristický jeho způsob života, nikoliv určitý čin (Foucault 2000). Zločinec mohl spáchat trestný čin nepozorností, mohl se znelíbit systému, delikvent je „biografická jednotka, jádro „nebezpečnosti“, reprezentant jistého typu anomálie“ (Ibid.). Ačkoliv budou stigmatem „oceněni“ jak zločinec, tak i delikvent, dopady na ně budou různě silné. Stejně je to u jiných typů stigmatu. Deviace tohoto typu i typů jiných ale neleží v aktech samotných, nýbrž ve vztahu toho, kdo akt spáchal, a toho, kdo na něj reaguje (Becker 1966).

1.4 „Sebenaplnující se proroctví“ a performativita

Již bylo řečeno, že samotné stigma, není důvodem jakékoliv reakce. Důvodem, proč lidé reagují na určité jevy – v našem případě tedy stigma –, je význam, který pro ně onen jev má. Jakmile je znaku připsán význam, je chování lidí závislé na tomto významu. Tato myšlenka se pojí s Thomasovým teorémem, který říká: „Jestliže lidé definují situace jako reálné, jsou tyto reálné ve svých důsledcích“ (Merton 2000: 196). Z Thomasova teorému pak Merton odvodil jev, jenž označil za „sebenaplnující se proroctví“.

„Sebenaplnující se proroctví“ je proces, který ve společnosti můžeme vidět velice často. Důsledek, který tento proces vytvoří, je výstupem svých vlastních norem a hodnot. Jinak řečeno není důležité, jaká je objektivní realita ve skutečnosti. Realita je to, co lidé jako realitu definují. Merton ve své knize „Studie ze sociologické teorie“ (2000) představil příklad s americkou bankou. V roce 1932 byla Millingvillova banka poslední Národní americkou bankou. Byla zdravá a neměla žádné problémy. Situace, která nastala a vedla ke krachu banky, přesně vykresluje princip „sebenaplnujícího se proroctví“. Klienti banky definovali situaci tak, že vlivem krachu ostatních bank je nevyhnutelné, aby tato banka zkrachovala také, to vedlo k masivnímu vybírání vkladů a banka se skutečně stala nesolventní (Merton 2000).

Schéma jevu, na který Merton upozornil, se dá aplikovat na opravdu velké množství sociálních situací. Kupříkladu předsudky vůči Romům. Pokud budou Romové chápáni ve společnosti jako lidé, kterým není radno věřit a kteří nemají dobrou pracovní morálku, bude si

zaměstnavatel dobře rozmýšlet, zdali takového člověka zaměstná. Jedinec identifikován zaměstnavatelem jako Rom – už tady nastávají první případy procesu, protože tento člověk vůbec Romem být nemusí, stačí, aby za něj byl označen –, ač se vzděláním a ochotou pustit se do práce se vší pílí, nebude přijat, jelikož zaměstnavatel trpí negativními předsudky vůči Romům. Takto se tomuto Romovi povede i u dalšího a dalšího zaměstnavatele. V konečné fázi tak Rom skutečně zůstane nezaměstnaný a dostojí společenským předsudkům, i když ne jeho negativní vlastnosti jej do této situace dostaly.

Byla to „fakta“, která jsou ve společnosti všeobecně známá – co je ale důležitější – fakta, která byla samou společností uměle vytvořena. Stigma se tedy s procesem „sebenaplňujícího se proroctví“ pojí tak, že jsou společensky konstruována a jeho vytvořením vznikne konsekvence (v tomto případě negativního) vnímání, které se přetaví v reálné důsledky. Jestliže jsme řekli, že důsledky stereotypizace jsou nutně vázány k určité skupině, protože se jedná o generalizaci atributů na celou tuto skupinu, musíme říci, že některé z těchto skupin jsou specifické. Tyto skupiny jsou označovány jako „minority“. V současné sociologii se pozornost přesouvá od identity jedince k identitám skupin (Berbrier 2002).

Problémem Mertonova „sebenaplňujícího se proroctví“ je jeho normativnost. Merton napsal, že na začátku „sebenaplňujícího se proroctví“ je mylná definice situace, která zapříčiní, že situace nastane. Kdo ovšem poté rozhodne, že ona definice byla mylná? Judith Butler popsala proces, který označila za performativitu (Butler 1988). Koncept performativity je s Mertonovým „sebenaplňujícím se proroctvím“ spojen tím, že vytváří to, co zdánlivě jen popisuje, nicméně zde již nemusí být ona mylná definice situace. Butler tento koncept představila na vytvoření „genderu“. Gender podle Butler není věc, kterou nabývají ženy již od narození. Gender je sociální konstrukt, který se váže k objektu. Určité znaky se sociálně vytvořenými významy se promítají do skutečnosti a vpisují skutečnosti na reálná těla nebo reálné fenomény tak, že i ty skutečnosti jsou jejich reálnou součástí.

Jinak řečeno, co vzniká sociálním konsenzem, performuje realitu a v realitě ukazuje (a vytváří) to, co pojmenovává. Můžeme zde také představit jiný příklad, z oblasti mezinárodních vztahů. Realistické paradigma představuje velice dobrý příklad performativity. Předpokládá a říká, že svět je uspořádán ze systému jednotlivých států, které se chovají na základě hry s nulovým součtem. Díky tomu státní představitelé vytvářejí právě takovou

situaci (Císař 2006). Diskurz tedy formuje fenomén, který poté skutečně nabývá platnosti, a jeho existence dále formuje diskurz.

1.5 Mezní společenství a sociální vyloučení

Výše jsem popisoval pět komponent, které tvoří koncepci stigmatu. Jednou z nich, která je naprosto klíčová, je rozdělení společnosti na „**my a oni**“. Pro vymezení tohoto fenoménu se nabízí koncept „ústřední solidarity“ Jeffreyho Alexandera. Tímto přístupem se velice dobře dají definovat skupiny, které nejsou v rámci širší společnosti dominantními. Můžeme je označit i jinými pojmy, jako „minority“, „menšiny“, „mezní společenství“ nebo „okrajové skupiny“. Koncept solidarity odkazuje k subjektivním pocitům spojených se začleňováním, jež zažívají jedinci ve vztahu k příslušníkům vlastních společenských skupin (Alexander 2006). Solidarita se tedy vytváří kolem skupiny kvalitativních vlastností, jež dohromady tvoří skupinovou identitu. Skupiny, jež vytváří toto jádro, pak disponují „ústřední solidaritou“.

Pojetí, které Alexander navrhl, je možné graficky představit na modelu soustředných kružnic. Střed (jádro) bude tvořit skupina ustavující významnost kvalitativních znaků. Mezi lidmi naplňující tyto podmínky bude panovat nejvyšší míra solidarity – tedy „ústřední solidarita“. Skupiny nacházející se dále a dále od středu těchto kružnic budou pak pociťovat stále menší a menší míru solidarity (Ibid.). Je třeba také říci, že nemůžeme přesně vytyčit, jak daleko se budou tyto skupiny od sebe vzdalovat, protože naplnění celého spektra základních znaků se bude u různých skupin lišit. Proto dochází k prolínání mezi těmito skupinami.

Todorov popsal vytváření a vymežování skupin jako nikdy nekončící proces. „A jelikož objevování druhého probíhá postupně, od vnímání druhého jako objektu a neoddělitelné součásti okolního světa až k tomu, kdy se druhý jeví jako subjekt, rovnoprávný s já, a přitom odlišný s nekonečným počtem mezistupňů, může člověk snadno prožít celý život, aniž kdy dokázal druhého skutečně důkladně poznat a objevit (pokud je něco takového skutečně možné). Každý z nás s tím musí začít znovu, dříve dosažené zkušenosti nás této povinnosti nezbavují, mohou nás však poučit o tom, k čemu vede neznalost“ (Todorov 1996: 285).

Ačkoliv dochází k onomu prolínání naplnění kvalitativních podmínek připouštějící vyšší míru solidarity, můžeme do jisté míry vytyčit, nakolik se jedna skupina odlišuje od ústřední skupiny. Alexander vyřešil tento problém díky míře začleňování – inkluze – míře, v níž je

jedincům umožněno cítit se jako plnoprávní členové ústřední skupiny. Úroveň inkluze je měřena dle toho, nakolik se mezní společenství stává více občanské a méně primordiálnější (Alexander 2006). Struktura solidarity je poskládána ze znaků jako rasa, území, jazyk. Tyto vlastnosti jsou zdánlivě přirozené a jejich primordialita je onen důvod, proč jsou základními stavebními jednotkami ústřední skupiny. Občanské vlastnosti se pak vztahují k etickým a morálním vlastnostem. Krajiní skupiny a mezní společenství tedy mohou dosáhnout plných práv, ale nikdy nedosáhnou plného členství, protože nebudou splňovat primordiální vlastnosti. Odtud pramení pnutí, které je mezi ústřední a krajiní skupinou stále přítomno.

Inkluze v Alexanderově teorii probíhá na základě etnické příslušnosti. Což můžeme definovat jako soubor biologicky daných a empiricky zaznamenaných primordiálních vlastností, jež jsou skupině připisovány na základě sdílené rasy, náboženství nebo národnostního původu, přičemž do poslední kategorie patří též lingvistická a další kulturní specifika odvozená ze společného územního původu (Ibid.).

Tato inkluze etnické okrajové skupiny má dva faktory. První je **faktor vnějšího prostředí**. Ten odkazuje ke struktuře, jež obklopuje ústřední skupinu – ekonomické, politické, integrační systémy. Druhý faktor je **faktor vnitřního prostředí**, označovaný také za „volní“. Tento odkazuje ke vztahu mezi primordiálními vlastnostmi okrajové a ústřední skupiny (Ibid.). Čím je první faktor diferenciovanější, tím legitimnější řešením je inkluze, v druhém faktoru záleží na podobnosti primordiálních znaků – čím jsou si primordiální znaky blíže, tím více je inkluze okrajové skupiny vítána. Faktory poté souvisí s tím, jakou strategii inkluze zvolí okrajová skupina. Alexander popsal tři ideálně-typické strategie, které pokrývají škálu od asimilace po separatismus (Ibid.):

1. Asimilativní hnutí a „rovné příležitosti“

Skupiny s touto strategií usilují o plnou institucionální participaci na základě podobnosti a přiblížení primordiálních znaků. K asimilační strategii musí být přítomny vhodné vnější faktory. Asimilace také není racionální strategií, dochází k ní na základě podobnosti primordiálních znaků a určité situace aktuálního sociálního začlenění. Je nutno dodat, že v rámci skupiny mohou existovat rozpory mezi „tradicionalisty“, kteří chtějí uchovat a budovat pevnou etnickou identitu, a „modernisty“, kteří se naopak chtějí podvolit převládajícímu etnickému stylu. Skupiny preferují rovné příležitosti před rovnými výsledky, příkladem může být právo na vzdělání.

2. Nacionalistická hnutí a etnický uvědomělá inkluze

U těchto skupin opět existuje určitá podobnost u některých primordiálních znaků. Jsou to vědomí obhájci zachování etnické odlišnosti, ale přesto pokračují v postupném procesu primordiální homogenizace. Patrný rozdíl je v usilování o rovné výsledky namísto rovných příležitostí.

3. Národnostní a etnický separatismus

Naskýtá se u skupin, jejichž primordiální znaky se významně liší od primordiálních znaků ústřední skupiny. V určitých situacích se může vyvinout pocit nároku na zvláštní zacházení před rovnými příležitostmi a s tím souvisí převládající snahy o rovnost výsledků. V opozici na asimilaci vytvářejí tyto skupiny nacionalistická hnutí, která usilují o politickou moc.

Skupiny ovšem také musí mít motivaci ke snaze o inkluzi, což samozřejmě ne vždy mají. V tomto ohledu se k nim pak vážou stejné vnitřní (volní) faktory jako u ústředních skupin (Ibid.).

Ačkoliv Alexander svůj koncept vymezil pro etnické skupiny, můžeme jeho aparát v obecném měřítku použít i pro jiné typy skupin, například pro genderové či jiné skupiny. V práci se stigmatizací budeme zabývat v rámci sociálně vyloučených lokalit, což je opět jeden z možných typů, které lze pomocí teorie „ústřední solidarity“ uchopit. Nabízí se nám tedy naprosto jasný rámec České republiky a jejich „původních“ obyvatel tak, jak jsou vnímáni v moderních dějinách jako „ústřední skupiny“, a skupiny sociálně vyloučených jako „skupiny okrajové“. V tomto bodě je tedy důležité definovat, co znamená sociální vyloučení a jak se tento problém váže k prostorovému vymezení.

Společenství, kterému není přisuzována „ústřední“ solidarita, jedince těchto společenství pak můžeme označit za sociálně vyloučené. Přesnější definici sociálního vyloučení v České republice, která zároveň zastupuje státní diskurs, je definice společnosti GAC spol. s r.o. Tato společnost spolupracuje se státními orgány a vyhotovuje pro ně řadu odborných analýz. „Jako sociální vyloučení označujeme proces, v jehož rámci je jedinci, skupině jedinců či komunitě výrazně znesnadňován či zcela zamezován přístup ke zdrojům, pozicím a příležitostem, které umožňují zapojení do sociálních, ekonomických a politických aktivit majoritní společnosti“ (GAC 2006: 9). V určitých případech sociálního vyloučení pak dochází k segregaci obyvatel určitých lokalit - těmto se poté říká sociálně vyloučené lokality.

Hranice těchto lokalit ovšem nemusí být přímo fyzické, nýbrž také symbolické (GAC 2006). Rozdíl, v případě fyzické demarkace, tkví ve skutečném odstřihnutí obyvatel lokality od zbytku společnosti vlivem fyzické překážky. Tou může být průmyslový komplex nebo řeka. Fyzicky odloučené lokality tedy postrádají infrastrukturu, která by je pojila se zbytkem společnosti. Symbolicky vyloučená lokalita je charakterizovaná pomocí symbolických rozdílů. Tato lokalita může tudíž ležet uprostřed města.

2 Metodologie

Samotná empirická část bude zpracovávána dle rámcové analýzy (Ritchie a Spencer 2002). Rámcová analýza¹ může být brána jako specifický způsob analýzy kvalitativních dat, ovšem taktéž ji někteří považují za předběžnou fázi více interpretativních postupů (Hendl 2005). Autorky tohoto přístupu kvalitativní analýzy Jane Ritchie a Liz Spencer kladou důraz na organizaci a redukci dat, aby s nimi bylo dále možné pracovat a interpretovat je. Analýza stojí na technice sestavování tabulek, díky které je možné mimo jiné přizpůsobit analýzu novým pohledům a systematicky porovnávat celou množinu případů. Také průhlednost této analýzy pro jiné výzkumníky je jejím velkým přínosem.

Samotnou rámcovou analýzu můžeme rozčlenit do několika částí. První z nich je identifikace počátečních témat² a konceptů. Zde si autor vytyčí hlavní témata práce, ze kterých bude poté v odhalování významů v textu vycházet. V této práci nebudou tyto kódy tvořeny na základě dat, nýbrž předem pomocí teoretické konstrukce. Cílem práce je totiž identifikovat klíčové formy stigmatizace pomocí textů zastupující státní perspektivu, což ukáže, jak se stát na danou problematiku dívá a zároveň může napomáhat k reprodukování stigmat. Kódy v této práci tvoří komponenty stigma popsané výše: rozlišování a označování (labeling) rozdílností, asociace těchto lidských rozdílností s negativními vlastnostmi, třídění na „my“ a „oni“ a ztráta statusu a diskriminace. Situační analýzy jsou analyzovány pomocí této „mřížky“ pro identifikaci dalších kategorií v rámci témat.

Samotný proces identifikace významných prvků v textu je nazván „označení dat“ nebo „indexace“. „Při označování nebo indexaci pročítáme jednotlivé fráze, věty, odstavce, rozhodujeme se, o čem materiál vypovídá, a pak přiřazujeme vhodné označení. „(...)“. Proces indexace může vést ke zjemnění a propracování kategorizačního systému“ (Hendl 2005: 218). Konopásek proces popisuje velice výstižně: „Hromadou dat, která máme po ruce, se probíráme systematicky. Zatrháváme si v nich, co nás zaujalo. Co se nějak váže k výzkumnému projektu. K tomu, co už o problému víme. Anebo si jenom poznačujeme místa, kterým moc nerozumíme. Vpisujeme do dat, rozmnožujeme je (Konopásek 2005: 5).“ V případě této analýzy byl postup stejný. V situačních analýzách byla zatržena, podtržena a

¹ V anglickém originále „Framework analysis“.

² V kvalitativních analýzách je tento nástroj nejčastěji popisován jako „kód“, i proto budeme tohoto pojmu používat také, i když autorky rámcové analýzy mluví o „tématech“.

okomentována všechna data, která byla pokládána za relevantní z hlediska cíle práce. Poté byly všechny tyto pasáže přepsány do zcela nového dokumentu. V nově vytvořeném textu pak bylo realizováno samotné kódování.

Po tomto přiřazení je třeba vše zaznamenat do tematických tabulek. Pro každý kód je tabulka vytvořena zvlášť a jsou zde obsaženy všechny datové jednotky – v tomto případě to jsou města, která se pojí s vyloučenými lokalitami. Po zařazení dat do tematických tabulek je možno přistoupit k samotné analýze. Tabulky v tomto přístupu slouží k tomu, aby se výzkumník nemusel neustále vracet k analyzovanému textu. Do tabulek jsou zapisovány pojmy či významy vyňatých textů, díky čemuž je poté možné dívat se na celou analýzu komplexně. Konkrétně v našem případě jsme po přepsání oněch relevantních pasáží a následném kódování zapsali všechny formy výskytu dané komponenty schematicky do tabulkového softwaru MS Excel³. Jak bylo řečeno, každá tabulka představuje jeden kód, řádky jsou věnovány městům. Pomocí barevného rozlišení pak došlo k další kategorizaci. Ta už je vysvětlena v samotné analytické části práce.

Analytická část pracuje s tzv. „situačními analýzami“ vyhotovenými pro Agenturu pro sociální začleňování (dále jen Agentura). Situační analýza je dokument vyhotovený pro zmapování vyloučených lokalit. Struktura analýz je podobná, avšak ne zcela stejná. Shoduje se v oblastech zájmu, které jsou pro vystihnutí problematiky sociálně vyloučených lokalit důležité. Těmito oblastmi jsou zpravidla: bydlení, vzdělání, zaměstnání či ekonomická situace⁴, bezpečí a sociální služby. V případě jednoho typu analýz byly mapovány i vztahy mezi obyvateli⁵. Všechny situační analýzy v sobě mají prvky kvalitativních výzkumů a některé z nich vycházejí i z dat kvantitativních.

Agentura působí ve městech a obcích České republiky, nicméně situační analýzy jsou vyhotoveny pouze pro některé z těchto míst. V práci budeme pracovat se všemi dostupnými analýzami v celkovém počtu jedenácti kusů. Analyzován bude celý text dokumentů, tj. včetně poznatků výzkumníků, nikoliv pouze výpovědi respondentů, které jsou v situačních analýzách obsaženy. Vzhledem k charakteru práce samozřejmě nelze data generalizovat na všechny

³ Tabulky jsou k nahlédnutí v příloze.

⁴ Jde o různé názvy vystihující stejné oblasti.

⁵ Jedná se o analýzy zpracované Demografickým informačním centrem.

vyloučené lokality a, bude-li se níže psát o tendencích v sociálně vyloučených lokalitách, bude to vždy myšleno pouze v kontextu zpracovávaných lokalit. Co se týče rozsahu zkoumaného textu, čítá celkem 952 stran.

3 Empirická analýza

Ve vlastní analýze dokumentů Agentury pro sociální začleňování budeme postupovat dle jednotlivých témat vytyčených v teoretické části. Témata jsou spolu vzájemně sémanticky propojena, ovšem pro identifikaci oblastí a forem stigmatu je důležité postupovat po jednotlivých komponentech. Jako první z nich je na řadě komponenta „**my a oni**“. Vymezování na „my a oni“ je základní rovinou vymezování se vůči „druhému“, jelikož představuje nejjednodušší orientační bod pro subjektivní začlenění se do společnosti (viz Alexander 2006).

Po analýze kódu „my a oni“ budeme pokračovat rozbořem „labelingu“. Zde se zaměříme na to, jakým způsobem se dané „labeledy“ přidělují a k jakým kategoriím osob a míst se vážou. Tyto dvě kapitoly se zabývají rozlišováním a vytvářením „druhého“. To nám umožní k identifikovaným skupinám a objektům přiřadit negativní vlastnosti a jevy, které jsou s nimi asociovány. Poslední část se zabývá tím, jak tyto vlastnosti zakládají vlastní diskriminaci s nimi ztotožňovaných skupin.

Důležitým prvkem v rámci analýzy je otázka vnímatelnosti znaků stigmat. Pomocí práce s konceptem vnímatelnosti budeme rozlišovat znaky zřejmě vnímatelné od skrytých. Vzhled je příkladem velice dobře vnímatelných znaků. Je tomu tak ze dvou důvodů. Jednak protože se jedná o sociální informaci, která již nemusí (ale může) být žádnou jinou sociální informací doplňována. A také proto, že sociální informace o vzhledu jedince je velice jednoduše přístupná. Podobným případem je i jazyk, nicméně zde vnímáme sociální informaci pomocí sluchu. Naproti tomu nezaměstnanost je znak skrytý. Na to, abychom se o člověku dozvěděli, že je nezaměstnaný, je potřeba získání sociálních informací obtížnější cestou. Delší rozpravou s tímto jedincem či pomocí dokumentu, který o dané skutečnosti vypovídá, není možné z pouhého pohledu soudit, že jedinec nemá zaměstnání.

Všechny kategorie jsou vytvořeny z toho důvodu, aby bylo možné identifikovat, které ze skupin – kolektivních identit – jsou spojovány se stigmatem.

3.1 My a oni

Utváření demarkačních čar při současném vytváření sociálních skupin je velice proměnlivý fenomén. Lidé, kteří mohou být vzhledem k určité vlastnosti zařazeni do jedné skupiny,

mohou být postaveni proti sobě v případě třídění dle charakteristiky jiné. Proto, ačkoliv budou vytvořeny určité kategorie, mohou se tyto prolínat a členové jedné skupiny mohou být zároveň začleněni i do skupiny jiné. Na vše bude ovšem nahlíženo z pohledu vnímatelnosti znaků stigmatu, díky kterým by mělo být zařazování jasnější. Důležité pro utváření kategorií byl i faktor asociace⁶ s negativními jevy. Těmito kategoriemi, které byly vytvořeny v rámci této analýzy a budou dále podrobněji rozepsány, jsou:

- etnické vymezení,
- vymezení na základě délky pobytu,
- teritoriální vymezení,
- generační rozdělení,
- problémové skupiny.

3.1.1 Etnické vymezení

Nejčastější formou vymezování skupin v sociálně vyloučených lokalitách probíhá na etnické úrovni. Skupina Romů, proti které se lidé vymezovali, dostala v tomto ohledu největší prostor.

„...protože se Sokolova pocházím, tak vím, že těch Romů tady bylo daleko víc v době, kdy jsem byla menší. Ted' tím, že město prodalo určité domy zrovna v této lokalitě kolem ulice Heyrovského a sokolovská soukromníci, takže ten se snažil ty Romy spíš jakoby tam z té lokality dostat pryč. Takže se nám sestěhovali zase do dolní části města“ (Sokolov 2011:56).⁷

Výpověď jedné z respondentek ze Sokolova ukazuje jasné vymezení se vůči Romům, které je podtrženo explicitním vyjádřením zájmena „nás“. Z další výpovědi jednoho hodonínského respondenta lze vyčíst, že znakem rozlišení je pravděpodobně barva pleti. Tento znak je jednoduše vnímatelný, a zřejmě proto patří rozdělení na „my a oni“ mezi Romy a „bílými“ mezi jedno z nejčastějších:

⁶ Provázanost s další komponentou.

⁷ Chyby, které se v citacích ze situačních analýz mohou objevovat, jsou původní a nejsou způsobeny přepisem.

„...například nezminili v té době ulici nebo čtvrť Rybáře [expert mluví o Gabalově zprávě z roku 2006], kde taky žili Cigáni s bílými, a kde se bílí do slova a do písmene báli v noci vyjít na ulici. Ale na to si Cigáni nestěžovali, protože tam teda dělali to co oni chtěli“ (Hodonín 2011: 49).

Nicméně nejen u Romů se vyskytuje vymezení na základě etnicity. Další skupinou, která je podobně jako Romové velice snadno identifikovatelná, jsou, jak vidíme v analýze z Vejprty, Vietnamci.

„Tento problém je dle některých informátorů částečně spojován i s Vietnamskou minoritou, která prodává alkohol mladistvým, a dle nepotvrzených domněnek se u ní setkáme i s prodejem drog. Výroba tvrdých drog přímo ve městě či jejich distribuce mezi obyvateli v rozhovorech identifikována nebyla“ (Vejprty 2011: 75).

Mimo etnického vymezení je v textu obsažen částečný stereotyp ve formě „vietnamská minorita – prodej alkoholu mladistvým“. V problematice stigmatizace je zásadní, že asociace bývá spojována s nejvýznamnějším znakem, který byl performativně vytvořen, v tomto případě vietnamské etnikum.

U dalšího etnického dělení, již půjde o jiný typ vnímání znaků stigmatu, protože v popředí nebude již pouze silný vliv „rasové“ identifikace.

„Tam se kromě Romů nastěhovali sice bílí, ale odněkud z Běloruska nebo Ukrajiny, a to jsou lidi, kteří pochází z daleko drsnějšího prostředí. Oni ti Romové si zvykli, že Češi se moc neperou a jsou rádi, že jsou, a chtějí mít klid. To tyhle ne, to jsou drsní, který nejdou daleko pro ránu. A tím jsou si podobný a tam bylo několik rvaček právě proto, že si to nenechali líbit“ (Krupka 2011: 91).

Není podstatné, jestli skupina osob, o které respondent z Krupky vypovídá, je národnosti běloruské nebo ukrajinské. Nacionální rozdělení je případem, kdy přesně nevíme, jaký znak přispěl k jeho identifikaci. Nejběžnějším znakem je jazyk, ovšem nemůžeme vyloučit, že lidé nejsou identifikováni skrze jiné národní symboly například vlajky či oděv.

Rozdělení skupin z etnického pohledu může být vedle těchto dvou hlavních postaveno také na podrobnějších sociálních informacích.

„R: Jo jo, přistěhujou se, Vlachové, Cigáni. A ty známý, co sme tady furt měli, tak už je ani nevidíme. Sme s nima chodili ven v dětství, tak už tady nejsou. Fakt většinou Češi a Cigáni sou na hromadě. T: Takže zpravidla se sem přistěhujou jako Romové? R: Romové a Vlachové a dělaj největší kravál a...jo a ty známý prostě nejsou. S těma sem chodila do školy, do třídy a už je prostě neviděla“ (Krupka 2011: 50).

V rozlišení na „Vlasy“ a „Cigány“ již potřebujeme více informací než u vymezení na základě barvy pleti. Předpokladem pro toto rozlišení je uvědomělost, že toto rozčlenění vůbec existuje. Je-li předpoklad naplněn, mohou pak lidé rozlišit skupiny na základě symbolických kulturních prvků nebo místa původu. Z dostupných dokumentů se bohužel nedozvíme, na jakém základě od sebe tyto dvě skupiny lidé odlišují.

3.1.2 Vymezení na základě délky pobytu

Další utváření skupin „my a oni“ představuje vzorec „starousedlíci versus nově přistěhovalí“. Toto vymezení je přítomno v šesti situačních analýzách v různých podobách. Zároveň může překračovat etnické a jiné hranice. Typickým příkladem je úryvek z výzkumné zprávy z Litvínova:

„Janovští pamětníci vzpomínají, že právě tehdy se začaly objevovat první zárodky problémů v soužití mezi „starousedlíky“, kteří na do té doby klidném sídlišti na kraji města žili často od jeho vzniku, a nově příchozími rodinami“ (Litvínov 2009: 9).

Stejně tendence můžeme identifikovat i v jiných analýzách, další příklad pochází z Kadaně:

„Všichni zde déle žijící obyvatelé uváděli, že při postavení bytů byly všechny prostory čisté a vymalované, ale že v průběhu let a vlivem příchodů nových obyvatel došlo k jejich devastaci. (...). Starousedlíci jsou v domech namícháni s nově příchozími obyvateli, z některých rozhovorů vyplývalo, že spolu příliš dobře nevycházejí“ (Kadaň 2011: 16).

Důraz je kladen především na faktor čerstvého přistěhování do lokality, jelikož právně s ním jsou asociovány negativní jevy obecně formulované jako „problémy“.

Prvky, na základě kterých se lidé rozlišují, se mohou překrývat či kumulovat. Další úryvek vedle sebe staví jak rozlišení etnické, tak rozlišení dle délky pobytu v lokalitě:

„Se sem nastěhovali veškerý ty Cikáni, co buď je vystěhoval majitel, co koupil byty, a musel poskytnout bydlení, tak je poslal do ubytovny. Tak tady z toho udělali ubytovnu a nám sem potom přišli tihle noví Cikáni. ... A naši větrní Cikáni s nima mají takový jako rozbroje. Jim zasáhli do toho teritoria, protože tam chodili ti naši, takže rozbroje“ (Větrní 2011: 85).

Případ z Větrní není ojedinělý. I v jiných zprávách se vyskytovalo podobné členění, tedy jednak na „Romy a ostatní“ a v rámci podskupiny Romů na „staré a nové“. Z děčínské zprávy toto členění vyplývá taktéž:

„Vztahy mezi původními obyvateli sídliště (včetně „střední třídy“ Romů) a nově příchozími chudšími Romy jsou napjaté, protože místní nebyli zvyklí na místě potkávat v podstatě žádné Romy“ (Děčín 2011: 26).

Rozdělení na „starousedlíky versus nově přistěhované“ je většinou možné pozorovat v rámci dané lokality, viz výňatek ze situační analýzy zaměřující se na Duchcov:

„Uvnitř jižní části města je možné pozorovat časté rozlišování na „starousedlíky“, tedy obyvatele, kteří v Duchcově žijí dlouho, někteří z nich od narození (bez ohledu na to, zda se jedná o Romy nebo příslušníky majoritní populace), a nově příchozí. Toto rozlišení používají jak obyvatelé jiných částí města, tak obyvatelé jižní části. Lidé z lokality, kteří bydlí v Duchcově mnoho let, hodnotí vztahy s těmi, které dlouhodobě znají, jako bezproblémové, dobré a přátelské. Kritičtější vztah mají k lidem, kteří se přistěhovali v posledních letech. Patrná je výrazná tendence připisovat jim zhoršení situace v lokalitě v poslední době“ (Duchcov 2011: 96).

Starousedlíci a nově příchozí se tedy v kontextu stigmatizace rozlišují pouze ve vyloučených lokalitách, zatímco v ostatních částech města se takto obyvatelé netřídí, i když dělení, které v sociálně vyloučených lokalitách figuruje, je vnímáno i z perspektivy osob mimo vyloučené lokality. Důležité v tomto případě je rozlišení skupin na další úrovni. Tito „nově příchozí“ bývají často identifikováni jako „slovenští Romové“:

„No, žilo se nám tady dobře kdysi, než se sem nastěhovali tyhle ty Romáci hodně tady ze Slovenska, jak se sem přistěhovali. T: A v čem je to teď kon horší? R: No, není už takový jednání s nima. Já se ani neptám, nevšímám vůbec. Já jsem doma celý den“ (Duchcov 2011: 96).

Na tomto místě je třeba dodat, že ačkoliv mimo vyloučenou lokalitu toto rozdělení Romů vnímají také, nemusí mu přikládat takový význam, jako usedlí Romové uvnitř lokality:

„Ti si od těchto nově příchozích drží odstup a vnímají je jako někoho, kdo „kazí dobrou pověst“ Romů, kteří žijí ve Větrní dlouhou dobu“ (Větrní 2011: 85).

Zatímco etnické dělení probíhá v celém městě, dělení na „starousedlíky a nově příchozí“ je s největší pravděpodobností výhradní doménou sociálně vyloučených lokalit.

3.1.3 Teritoriální vymezení

Častým jevem je také vymezení skupin na základě jejich vazby s nějakým místem. Zpravidla jím bývá místo bydliště. Rozdíl je zejména ve velikosti prostoru, s nímž je skupina spjata. Může to být celá vyloučená lokalita, a tím pádem vymezení „majorita versus sociálně

vyloučení“, což je v analýzách nejběžnější model. Nebo tímto místem může klidně být pouze jeden objekt. Prvně zmíněných případů je celá řada:

„My tvrdíme, že ghetto opravdu tady vytvořili, teď už to zas až takové ghetto není, ale je to o tom, že nepočítám teď Romáky, ale bydlí tam lidé, kteří jsou ohrožení sociálním vyloučením - nakromani, nezaměstnaní, alkoholici, mezitím Romáci, kteří denně chodí do práce, žijí spořádaně, jo. Ale rozhodně problémová, co se týče lokalit, je určitě Pravoslava Veselého a Janáčkova. S tím, že tam nebydlí jen problémoví jedinci a s tím, že víc problémových je tam neromáků než Romáků, ale bohužel se to tam vytváří, čímž tam vzniká jakoby taková ta kultura chudoby, jo, atkové ty náznaky už tam jsou, ... ale teď to tam malinko rozprášili s tím, že to tam fakt udělali tak, že minulá granitura jim ukončila nájemní smlouvy na dobu určitou, takže jim to bez udání důvodu ukončili“ (Hodonín 2011: 66).

Opět se můžeme dostat k třídění na nižší úrovni, tedy v rámci vyloučené lokality. Pravidelně identifikovaným jevem bylo vymezení se vůči skupině žijící v jednom domě, konkrétně ubytovně:

„Celkově však míra kriminality ve městě vrůstá, je však spojována především s ubytovnami, kde žijí hlavně agenturní pracovníci velkých zaměstnavatelů ve městě, jako je například TPCA. Část z nich jsou cizinci, bez vztahu k obci a bez perspektivy dlouhodobého zaměstnání a života ve městě. Příliv těchto pracovníků také ovlivnil nárůst non-stop heren a provozoven ve městě, ve kterých podle expertů dochází stále častěji nejen k majetkové, ale i násilné trestné činnosti.

„Jo, pokud mají práci, všechno probíhá normálně, a pokud ztratěj práci, tak začíná problém. Mají víc času na požívání alkoholu, s tím související potom rušení nočního klidu, občanský soužití, napadání mezi sebou a podobně““ (Kolín 2011: 62).

Lidé jsou řazeni i do skupin, jejichž hranice vymezují určitou lokalitu či objekt. Jak tomu bylo i výše, tito lidé jsou i nadále rozlišováni na základě jiných charakteristik, z pohledu stigmatizace nás však zajímá, která z těchto charakteristik je nejdůležitější a překrývá (ať už částečně, nebo úplně) charakteristiky ostatní.

3.1.4 Generační rozdělení

Jak zde název napovídá, v této kategorii půjde o rozdělení skupin na základě věku. Jedná se zejména o asociaci různých, často „problémových“ aktivit s mládeží. O tomto faktu vypovídá úryvek z analýzy sociálně vyloučené lokality ve Vejprtech:

„Ve městě se dále můžeme setkat s projevy vandalismu a devastací majetku, které informátoři z řad expertů rovněž připisují ve vyšší míře mládeži.

„Protože pak ty hloučky se tady potulují po městě a prostě ničeť všechno, na co přijdou. Ted' jsme vybudovali z dotací nový autobusový nádraží, když tady byla právě ta stará budka nebo ta zděná čekárna, tak to stále demolovali““ (Vejprty 2011: 75).

Rozdíly, které se pojí ke generačnímu rozdělení, jsou patrné například při vztahu k zaměstnání:

„Zatímco starší obyvatelé mají většinou za sebou nejednu pracovní zkušenost, jsou zvyklí pracovat a nezaměstnanost je pro ně frustrující zkušenost, mladší lidé často pracovní zkušenost nemají žádnou a často pochází z prostředí, kde nepracovali ani rodiče, a o nalezení práce nemají žádný zájem. (...) Mladší generace pak vyrůstala v prostředí, kde často ani jeden z rodičů nepracuje a pracovním návykům se tak nenaučili vůbec“ (Kadaň 2011: 12).

Ačkoliv generační rozdělení vyplývá z analýz, je tento charakter většinou svázán ještě jiným druhem vymezení. Nicméně z hlediska vnímání znaků stigmatu může být charakteristika „mládí“ poměrně častým pojítkem s jevy překračující veřejné normy. Je tomu tak zejména proto, že tato identifikace probíhá na osobní úrovni na základě vzhledu, jde tedy o podobnou identifikaci jako v případě barvy pleti. Ovšem z analýz vyplývá, že co do významnosti se se znakem barvy pleti srovnat nedá.

3.1.5 Problémové skupiny

Pod kategorií problémové skupiny spadá více skupin. V analýzách se explicitně mluví o problémových lidech i skupinách a tyto se pojí s různými charakteristikami osob. Jako první příklad může posloužit výňatek z analýzy Janova:

„V Janově jsou velmi populární „houbičky“, které rostou v přilehlém přírodním terénu. Jedná se sice o sezónní záležitost, nicméně masivní. Podle údajů K Centra sídliště nemá stabilní centrum, kde by se janovští narkomani scházeli, tato centra se podle situace v čase přesouvají, takže ve finále se jako centrum uživatelů drog jeví sídliště jako celek“ (Litvínov 2009: 26).

Problémové skupiny jsou tedy ty skupiny, které vykazují „problémové“ aktivity, jak je obecně vymezují respondenti. Za jednu z těchto aktivit můžeme označit právě užívání drog. Další podobnou problémovou aktivitou je bezdomovectví:

„Když se to ale správi, lidé to rychle zničí ...to ale vůbec nemusí být další nájemníci, kteří to zničí ... potloukají se kolem, hlavně v létě, bezdomovci, chodí do sklepů, odhazují láhve, a pak to padá na nás, ..., někdy je špína ve společných prostorách...“ (Havířov 2011: 57).

Slovo „problém“ se v analýzách vyskytuje velice často, mnohé výpovědi pracovaly s „problémovými“ jako s jiným označením pro Romy. Rovnítko mezi tyto dvě slova ovšem položit nelze, jelikož ne všichni Romové skutečně problémové aktivity páchají. Na druhé straně se mezi problémové aktivity řadí například ono bezdomovectví, které je v dokumentech popisováno spíše jako doména „bílého“ obyvatelstva. Jako další problémovou aktivitu můžeme uvést krádeže, jež opět nemůžeme přisoudit pouze romskému etniku.

Z výše uvedených kategorií, které lze z analýz vyčíst, vyplývá, že členění na „my a oni“ je v sociálně vyloučených lokalitách velice důležitý prvek vytváření identity. Je nutné rozlišovat pohled z majoritní části obyvatelstva, to znamená od lidí, kteří v lokalitě nežijí a mezi lidmi, kteří zde žijí. Rozdíl v tomto pohledu spočívá zejména v jiném utváření kategorií „my a oni“. Obyvatelé lokality o sobě mají více informací, které poté zužitkovávají, a vytváří tak uvnitř lokalit jiné vymezení než obyvatelé vně.

3.2 Labeling

Na základě rozlišování skupin se vytváří různé názvy či nálepky pro členy jiné skupiny. Nálepky slouží k explicitnímu označení „druhého“ a částečně přibližují, proč toto vymezení existuje. Označení může nabývat podoby personifikovaného způsobu jednání, může být odvozeno na základě vnější podoby nebo podoby určitých charakteristik a konečně onen label může být pouze popisem asociace s danými jevy. V předchozí kapitole bylo popsáno jaké kategorie „my a oni“ jsou v analýzách vyjádřeny. Zajímavostí v procesu labelingu je označování pouze skupiny „oni“. Pouze této skupině se připisuje nějaká „nenormální“ vlastnost. Tato skupina je tudíž mimo normy. Mimo normy, které si ustavila skupina „my“. Ta zde působí v nevyjádřené formě. Tento samostatný fakt je zajímavý a vypovídá právě o samozřejmosti chápání norem skupiny „my“ za jediné a výlučně správné, přičemž všechny odchylky od těchto norem jsou zaznamenávány a reflektovány v oblasti chápání a nazírání na „druhého“. Z analýz tedy vyvstaly tři způsoby označování:

- label na základě vnější charakteristiky,
- personifikace jednání,
- popsání situace.

Labely mohou mít jak místa, tak i osoby. Výše popsané kategorie ovšem nejsou použitelné pro oba tyto subjekty. Zatímco připodobňující label a přímé popsání mohou označovat oba subjekty. Personifikace je kategorií, která se v rámci analyzovaných textů týká výlučně lidí.

3.2.1 Label na základě vnější charakteristiky

Labely, které jsou dosazovány na základě podobnosti, se pojí spíše s místy, ovšem ne výlučně. I pro osoby lze najít takové případy. Častým je nazvání dané lokality pomocí jiného, obecně známého jména. Typickým příkladem je „hodonínský Bronx“, za který je označená ulice Horní Plesová v Hodoníně:

„Bylo to asi 5 baráků plus takový velký hospodářský dvůr, stavení, kde se teda scházeli narkomani a bezdomovci a tak, proto říkalo se tomu, že to je hodonínský Bronx.tak oni to nebyly ruiny, ale neobyvatelné baráky, takže to se nám podařilo zrušit a tyto lidi jsme odsud vytlačili ven. Nevím, jestli vám se to bude zdát nebo ne, ale prostě pro občany jsme udělali podle mě kus dobré práce. Je to tam nachystané na vybudování parkoviště...“ (Hodonín 2011:49).

V labelingu míst a objektů je vždy spojení s lidskou činností nebo lidmi, kteří danou lokalitu či objekt obývají. Z konce příspěvku hodonínského respondenta vyplývá, že lidé, kteří bydleli v tomto „hodonínském Bronxu“, nebyli považováni za občany Hodonína. Byli to cizí lidé. Jestliže bychom pracovali v rámci výše uvedených kategorií „my a oni“, spadali by tito lidé pravděpodobně do kategorie přistěhovalých.

V Děčíně podobným způsobem nazývají více lokalit, přičemž každá má specifický label. První z nich je sídliště Boletice nad Labem:

„V současné době žije odhadem 70 sociálně vyloučených rodin v sedmi panelových domech (pěti, sedmi a jedenácti patrových) dohromady cca 450 lidí. V obecném diskursu je tato lokalita nazýváni Velkým Chanovem. Sídliště se v posledních letech potýká se stárnutím obyvatel a zvětšujícím se počtem prázdných bytů“ (Děčín 2011: 17).

Lokalita Boletice nad Labem je nazvána „Velkým Chanovem“, což ukazuje, že lidé si znaky jako vybydlené byty spojují s Mosteckou lokalitou velice špatné pověsti. K této lokalitě je také sídliště Boletice nad Labem připodobňováno. Přídavné jméno „velký“ má v tomto úryvku samozřejmě také svůj význam. V Děčíně existuje ještě jedna lokalita, která je také

připodobňována k Chanovu. Aby od sebe byly tyto lokality v běžné komunikaci rozlišitelné, mluví se v tomto druhém případě o „malém Chanově“:

„Nezaměstnanost je v místě velká, někteří lidé mají důchod, nebo jsou na rodičovské/mateřské. S nadsázkou sousedé hovoří o lokalitě jako o „malém Chanově““ (Děčín 2011: 17).

Rozlišení mezi děčínským „Velkým Chanovem“ a „malým Chanovem“⁸ je z důvodu velikosti lokalit. Zatímco v lokalitě Boletice nad Labem se mluví o 450 obyvatelích, jakožto celkovém počtu, na ulici Krátká (malý Chanov) pobývá přibližně 80 osob (Děčín 2011: 19).

V Děčíně můžeme nalézt ještě jeden relevantní příklad labelingu lokalit. V tomto případě se jedná o tzv. „dům hrůzy“, který se nachází v lokalitě Rozbělesy:

„Dům hrůzy“ (Na pískách 6/822) je už několik let opuštěný a zcela zdemolovaný, kolem něj leží hromady domovního odpadu, okna, textilie, rozbitý nábytek nejspíše z domu. Dům silně zchátralý, nejspíš se špatnou statikou, vylámaná okna, v přízemí zatlučená“ (Děčín 2011: 21).

Z této výpovědi lze vyčíst, jak vypadá „dům hrůzy“. Úryvek hovoří o vybydleném domě v naprosto dezolátním stavu. Znaky poničení a zchátralosti vyvolávají v lidech pocit strachu, proto je tento dům označen tímto labelem. Ačkoliv se může zdát, že label je vytvořen na základě určitého jednání, nebo činů, které se v „domech hrůzy“ odehrávají – vraždy, pověsti o strašení atp., je tento název odvozen od vnějších znaků. Tento dům pouze vypadá jako „dům hrůzy“.

Způsoby labelingu osob v této kategorii se vyskytují méně, nicméně můžeme některé takové příklady zaznamenat. V Litvínově v kontextu s ubytovnou UNO se mluví o „chudině“ či „chátrě“. K obyvatelům ubytovny UNO se vážou i jiné labely, ty však patří do kategorie, která bude následovat:

„Ubytovna UNO je nejhorší adresou v Litvínově, zdaleka horší, než ubytovna Bílý sloup. O ubytovně UNO se mezi zdejšími lidmi běžně mluví jako o „lágru“. V očích veřejnosti zde bydlí v lepším případě „neplatiči“, v horším „chudina“ či rovnou „chátra“. Jde o exemplární příklad prostorově vyloučené lokality: nachází se zhruba 3 km od centra města a 1,5 km od jeho kraje směrem na Most, stranou hlavní silnice na uhelných výsypkách“ (Litvínov 2009: 6).

⁸ U pojmů „Velký Chanov“ a „malý Chanov“ jsme se drželi přesného přepisu názvů ze situačních analýz, proto je zde v jednom případě písmeno velké a v druhém písmeno malé.

V úryvku je také možné vidět, že samotná ubytovna je označována za „lágr“. Tento label zde také můžeme zařadit. Proč patří „chudina“ či „chátra“ v tomto případě do této kategorie, lze vyčíst z další části analýzy:

„Za sociálně nejhorší případy jsou identifikovány děti, které pocházejí z rodin, obývajících městskou ubytovnu UNO, tj. zařízení, jehož obyvatelé bývají okolím souhrnně označováni jako „neplatiči“. Tyto děti jsou hodnoceny jako ty nejhorší co se týče dodržování hygienických návyků a z pohledu ekonomického statusu je o nich referováno jako o „chudině““ (Litvínov 2009: 26).

3.2.2 Personifikace jednání

Z analýz je patrné, že velice často lidé označují druhé, dle toho jaké jednání je jim vlastní. Jednání, z kterého je poté odvozen jejich label, vystihuje jejich znak stigmatu a ukazuje na něj. Z abstraktního pohledu pak můžeme říci, že toto jednání je pro ně bytostně vlastní, jsou s ním spojováni tak, že mezi jednáním a osobou můžeme položit rovnítko, jsou totiž pojmenováni tímto jednáním.

Naprosto typickým příkladem je poslední zveřejněný úryvek z litvínovských sociálně vyloučených analýz. Nyní mluvíme o labelu „neplatič“. Pojmenování osoby „neplatič“ vyplývá z toho, že je ona osoba charakteristická neplacením nájemného za bydlení. Je důležité podotknout, že ona osoba nájem klidně platit může, ovšem je vnímána jako osoba, která jej neplatí.

Další výňatek, tentokrát ze sokolovské analýzy, nám ukazuje jiný, ovšem také velice častý label:

„Vztahy mezi obyvateli v Sokolově představují poměrně typický problém, který je raviděpodobně do značné míry odrazem mediálního diskursu, jakým se dnes o problematice sociálního vyloučení a problematice „nepřízpůsobivých“ hovoří v médiích“ (Sokolov 2011: 78).

„Nepřízpůsobivý“ je label, který se v analýzách nevyskytuje sporadicky. Ačkoliv ne vždy se váže ke stejným lidem. Zatímco na některých místech je to eufemismus pro Romy, jindy se label abstrahuje na všechny sociálně vyloučené.

Tato kategorie nabízí i další podobné příklady. Jsou jimi „cestovatelé“, kteří se opět vážou k litvínovské ubytovně UNO. Label vychází z časté fluktuace obyvatel. O lidech, kteří na

ubytovnu přijdou, si ostatní nemyslí, že zde vydrží dlouho. Tito lidé jsou v jiné zprávě samými autory označovány za „fluktuanty“. Tak jako vůči celé ubytovně, i vůči „cestovatelům“ se ostatní obyvatelé vymezují zejména na základě délky pobytu.

Bohužel nemůžeme názorně představit všechny příklady spadající do této „škatulky“. Nicméně na nejdůležitější z nich jsme výše poukázali. Leckdy se k labelům vážou přídavná jména, která mají funkci ještě více posílit „nálepku“. Dobrým příkladem je v tomto případě label „chronický neplatič“. Zatímco za „obyčejné“ neplatiče jsou chápány osoby, které sice nájem neplatí vždy, nicméně je u nich vyzorována nějaká snaha situaci řešit. „Chronický neplatič“ je označení pro člověka, který nájem neplatí opakovaně a stále. Z dalších labelů, které byly v analýzách zaznamenány, můžeme jmenovat například „nezaměstnaný“, „nezaměstnatelný“ či „sběrači kovů“.

3.2.3 Popsání situace

Třetí kategorie pojednává o případech, které nemají žádné zvláštní označení. Jejich označení spočívá v popsání dané skutečnosti, která je pro osobu nebo objekt typická. Častým označením lokality je „špatná adresa“. Respondent z Kolína nám předkládá příklad:

„Je to špatná adresa... pokud tady mám adresu ze Zengrovy ulice, tak to zaměstnavatelé vnímají jako negativum“ (Kolín 2011: 70).

Další příklad, opět z Kolína, popisuje, že jedna z lokalit je zde považována za nevyměnitelnou. V Duchcově se nachází osada Viktorina, která je zase považována jako lokalita „kam se chodí za trest“.

Labeling je nezbytným východiskem pro vymezení „my vs oni“. Aby se lidé mohli do těchto skupin třídit, je nutné určit onen rozlišovací znak. Rozlišovací znak nemusí být pouze jeden, lidé v těchto skupinách se mohou lišit ve více znacích. Ovšem tyto ostatní znaky budou vždy podružné rozlišovacímu znaku hlavnímu, který je v popředí. Nejdůležitější znak je ovšem opět ustavován kontextem a může se měnit. Pro obyvatele lokalit budou tyto „hlavní znaky“ jiné než pro obyvatele nežijící v lokalitě.

3.3 Asociace rozlišení s negativními vlastnostmi

Část „my a oni“ nepředstavuje žádné typy asociací, kterými bychom se mohli zabývat. Asociace z analýz můžeme členit z hlediska toho, na koho nebo co se vážou. Asociace a s ní spojená stereotypizace je specifická zejména v tom, že musí být vždy definována pomocí označení a rozlišení skupin, což jsme popsali v přechozích dvou částech. I proto se asociací zabýváme až nyní, kdy vidíme, jakým způsobem lidé v sociálně vyloučených lokalitách rozlišují ostatní a jak se po tomto rozlišení utvářejí sociální skupiny. Druhou částí, která je nutná pro popis asociace, je negativní vlastnost, jež se k oněm skupinám váže.

Negativní vlastnosti se v analýzách vztahovaly k:

- místům,
- Romům,
- sociálně vyloučeným,
- nově příchozím,
- mladým.

Z těchto pěti kategorií můžeme vidět, že čtyři z nich se kryjí s výše zmíněnými kategoriemi třídění skupin na „my a oni“. Konkrétně jsou to Romové, kteří patří do etnického vymezení. Nově příchozí utváří skupinu „oni“ při rozdělení na základě délky pobytu. Mladí vykazují generační rozdělení a sociálně vyloučení jsou chápáni v rámci určitých teritoriálních hranic. S místem se většinou hovoří ve spojitosti s lidmi, kteří jej obývají. Jindy se s místem může pojit poukázání na fyzické hranice sociálního vyloučení, což může být přírodní překážka, jakou je řeka.

Ve všech skupinách můžeme pozorovat celou řadu negativních vlastností a jevů, ovšem některé z dvojic se objevují častěji. V případě míst – konkrétně celých lokalit a v případě Romů, můžeme mluvit o asociaci nebezpečí, strachu či kriminality.

„Ale na to si Cigáni nestěžovali, protože tam teda dělali to, co oni chtěli. Tam třeba pouliční osvětlení nevydrželo ani 5 minut, jo, tam prostě lidi chodili drželi si peněženky, protože jak proti vám šla skupinka šesti Cigánů, tak jste věděla, že jste v háji, protože to vás obklopili a byla jste ráda, že vám zůstalo spodní prádlo, protože ti byli rychlí to jo“ (Hodonín 2011: 49).

Úryvek z analýzy hodonínské vyloučené lokality ukazuje na oba případy. Asociace ze strachu před krádeží je zde přítomna jak k Romům, tak k určitému místu, což vyplývá z explicitně zmíněného slova „tam“ (myšlena lokalita Rybáře). Romové jsou se strachem a nebezpečím spojováni častěji než skupiny jiné. Podobná asociace a stereotypizace Romů se objevuje téměř ve všech analýzách. Jiný příklad, kdy mají obyvatelé strach z lokality, se vyskytuje v Duchcově:

„Turisti sem nejdou. Němci se tu boje zaparkovat auto. Je to jedno s druhym. Člověk se tady dejme tomu bojí, i s manželem jsme chtěli jít na kafe nebo něco. Tak říkám, já nejdu. Nejdu prostě. Nejdu tady nikam“ (Duchcov 2011: 101).

Na tomto příspěvku je zajímavá situace, kdy strach přiznává obyvatel lokality. Častějším případem je, že obyvatelé lokality jsou zvyklí na tamější podmínky a pocit strachu z lokality nemají, zatímco lidé mimo lokalitu ji vnímají jako nebezpečnou. Ukázku takového případu můžeme nalézt ve Vejprtech, kde na stejnou otázku odpovídali tři respondenti (Vejprty 2011: 77):

„T: A vy máte tady ve Vejprtech třeba strach o svoji bezpečnost, nebo o bezpečnost svoji rodiny? R: Já osobně ne, já osobně se nebojím a myslím si, že děcka asi taky ne.“ (E2)

„Já se o svoji bezpečnost v žádném případě nebojím. To už mě spíš přepadne nějaký bílej než cikán.“ (E3)

„No, nemám strach žádný, už za ty leta.“ (O4)

Tento jev můžeme přisoudit obeznámeností se situací. Místní o lokalitě již „ví, jak to tam chodí“. Znájí normy, které jsou ustanoveny, a proto nevidí situaci natolik problematicky. Mají přístup k více sociálním informacím než lidé žijící mimo lokalitu a řídící se především zprostředkovanými informacemi. Příklad pohledu zvenčí můžeme vidět z výstupů havířovské analýzy, která popisuje:

„Hodnocení sousedských vztahů se jeví být poněkud pejorativní směrem k Romům. S nejbližším okolím jsou spokojeni, ale z Romů údajně mají strach“ (Havířov 2011: 8).

Nejde tedy přesně říci, jak život v lokalitě či mimo ovlivňuje pocit strachu z obyvatel lokality, obyvatel z určité ubytovny či přímo z Romů. Případ od případu se různí, což naznačuje, že vliv na tento jev může mít špatná životní zkušenost či různá míra kontaktu se „stigmatizovanými“.

Mírná kriminalita je přisuzována i mládeži. Především potulujícím se skupinkám dětí či mládeže.

„U starších dětí a mladistvých je spatřována obava z partiček, které si vytvářejí, vzhledem k jejich chování je někteří informátoři označují za dětské gangy. S těmi jsou spojovány nejen drobné krádeže, ale také šikana, na kterou upozorňují jak zástupci OSPOD, tak rodiče dětí z lokality“ (Krupka 2011: 70).

V Krupce jsou tyto skupiny dokonce označeny labelem „dětské gangy“, přičemž mezi stereotypy jim přisuzované patří například krádeže nebo šikana. Tyto dětské gangy jsou v Krupce chápány zároveň za etnický vymezené – Romské:

„Děcka prakticky celý prázdniny, protože nemáme na tu dovolenou, někam daleko jezdit, takže sou celej den třeba v bytě na počítači, nucený, protože, ony sem nemůžou, protože tady sou ty dětské gangy, tak jak je viděj, vony sou bílý, nejsou černý že jo, tak je napadaj, mlátěj je, takže fakticky nechťej. Takže jenom do auta, na fotbal, domu k počítači, do školy, a takhle“ (no Krupka 2011:78).

Mladiství jsou ovšem často spojováni i s drogami:

„Obyvatelé zkoumané lokality dále vnímají jako poměrně velký problém rozšiřování drog mezi mládeží“ (Větrní 2011:88).

Z analýz je patrné, že negativní jevy jsou vzájemně propojené. Jestliže dětské gangy páchají drobnou kriminalitu jako krádeže, nemusí být toto jednání vysvětlováno pouze nějakým uspokojením z odcizení cizí věci, a tím naplnění stanov skupiny, do které má určitá osoba zájem začlenit se. Důvodem může být například potřeba obstarání si prostředků k získání drog.

Když odhlédneme od dimenze kriminality a nebezpečí, formuje se v analýzách druhá úroveň asociací. Tato rovina se pojí se „zahálkou“ a „závislostí na pomoci od institucí“. Jedná se zejména o nezaměstnané a nevzdělané sociálně vyloučené, kteří svůj čas tráví „poflakováním se“ namísto chození do práce. Z tohoto i jiných důvodů jsou poté závislí na sociálních dávkách. Takto jsou sociálně vyloučení často v očích veřejností vnímáni, ovšem problematika původu těchto asociací je složitější a budeme se jí zabývat v části věnované diskriminaci.

„Na druhou stranu jeden ze zdrojů, který si nepřál být uváděn, uvedl, že ve stejný den, kdy jsou v Kadani vypláceny sociální dávky, se zde objevují majitelé luxusních aut, kteří okamžitě, když někteří Romové obdrží poukázky, je pravděpodobně pro výplatu odvázejí do města“ (Kadaň 2011: 31).

Výše uvedený výňatek z kadaňské analýzy ukazuje právě na vztah Romů s dávkami v kontextu s lichvářským vybíráním dluhů. Lichva je také činností, kterou lze v sociálně vyloučených lokalitách pozorovat. Sociálně vyloučení dlužící za nájem a energie si půjčují právě od nebankovních institucí, což jsou lichváři nebo společnosti typu Provident. S tímto se pojí další negativní jev – zadluženost. Obyvatelé vyloučených lokalit pro splácení dluhů nabírají dluhy nové, čímž se dostanou do začarovaného kruhu zadluženosti. Tito lidé jsou pak nezřídka přestěhováni do jiných lokalit či ubytoven. Jednou ze skupin, které jsme uvedli výše, jsou „cestovatelé“. Právě oni se často stěhují z důvodu zadluženosti. Starousedlíci tyto nově příchozí vidí od prvního okamžiku jako „parazity“ – nemají k městu žádný vztah, proto jsou problémoví a nepředvídatelní.

V analýzách bylo často v kontextu se skupinami zmíněno, že daní lidé jsou problémoví. Toto poněkud vágní slovo ve většině případů znamenalo, že lidé jsou hluční a dělají nepořádek, popřípadě se dopouštějí vandalismu – rozbíjení laviček, osvětlení apod. Tato „vlastnost“ byla používána jak respondenty, tak autory analýz. „Problémovost“ se nepojila s žádnou konkrétní skupinou, nýbrž nahodile se všemi.

3.4 Diskriminace

Diskriminace je čtvrtou a poslední komponentou, která utváří stigma. Na základě předchozích jevů, které jsme popsali, jsou jedinci a skupiny diskriminováni mnoha různými způsoby. Analýzy nabídly dvě roviny, které je potřeba rozdělit. První z nich je diskriminace, která je brána jako nelegitimizovaná. Typickým příkladem je odmítnutí uchazeče o práci, kvůli jeho diskreditujícímu atributu. Druhým typem je diskriminace, která je ve společnosti legitimizovaná. Legitimizace těchto diskriminačních praktik spočívá v jejich uzákonění. V každé z těchto dvou diskriminací můžeme pozorovat dvě formy. Jde o způsob, jakým jsou osoby diskriminovány. Jestliže někdo využije špatnou situaci sociálně vyloučeného, pak jde o „zneužití“. Druhá forma je „upření“. Nastává, když někdo dané osobě upře nárok na legitimní požadavek.

3.4.1 Nelegitimizovaná diskriminace

Nelegitimizovaná diskriminace je forma diskriminace, která je státem zavržována. Tato diskriminace tedy stojí mimo veřejné normy společnosti. Forma „upření“ je velice častá a často se pojí se zaměstnáním či vzděláváním.

„Tady práci nenajdete. Tady stačí, když se Cigán jenom ukáže ve dveřích. Nebo na vrátnici. Už práce není. Přitom Cigán de pryč a gádžo tam de a gádžo bude mít tu práci“ (Vejprty 2011:66).

Výše uvedený příspěvek ukazuje, že Romové subjektivně pocítují diskriminační výběr zaměstnavatelů. Další příspěvek ukazuje, že tento pocit pramení z určitých relevantních podkladů.

„No, vona práce je, ale nevemou je [Romy], na stálo. Protože práce je plno, já když zavolam, telefonem, a mluvím normálně spisovně česky, tak mam tolik práce, že to není možný. Každý mě veme. Řeknu, že sem vyučený, že tohleto, že umím, že mam praxi, tadyto, každý mě bere. Ale přidu tam a řeknou - 'jé, před chvilkou sme přijmuli'“ (Krupka 2011: 65).

Případy z Vejprty a z Krupky ukazují na „upření“ zaměstnání na základě barvy pleti. Tyto dva příspěvky však nejsou zdaleka jediné, které můžeme v analýzách zaznamenat.

Dalším podobnou situací je diskriminace ve vzdělávacích institucích.

„Když už se teda to dítě udrží na tý základní škole, tak i kolikrát ho přehazují z jedny na druhou. Což si myslím, že jako je taková obrana těch pár rodičů, kteří fakt to svoje dítě nechtějí šoupnout na tu speciálku, tak to dítě zkusej předhodit jinam - z nějakých pro ně důležitějších důvodů, protože mají pocit, že tam prostě... vnímaj tam nějakou diskriminaci, vnímaj tam prostě nějaký konflikty, který neuměj řešit, myslím si mnohdy oprávněně, mnohdy trochu zkresleně“ (Duchcov 2011: 60).

Z příspěvku je opět patrné subjektivní vnímání diskriminace, kdy nemůžeme přesně říci, že k diskriminaci skutečně dochází. V dalším úryvku můžeme vidět ukázkový příklad „rasistického paradoxu“ (Barša 2003):

„Jedno naše dítě tam v pohodě dostudovalo, ale druhého jsme museli přeradit do centra města. Výuka stagnovala kvůli romským dětem. Hlavně si myslím, že by měli rozdělovat romské a bílé děti zvlášť. Dítě, které začíná na téhle škole, už nemá šanci na výšku. Přizpůsobuje se všechno těm nejhlopějším, chytří tam akorát zakrní...“ (Havířov 2011: 70)

Romské děti jsou chápány jako hloupější, znak stigmatu je v tomto případě barva kůže. S barvou kůže je asociována „hloupost“. Proto je respondent pro segregované školy. Problém

tkví v tom, že na jednu stranu říká, že romské děti jsou hloupé a mohou za nízkou úroveň školy, na druhou stranu jim ono vzdělání nechce dovolit tím, že školy budou etnicky homogenní, což podle jeho logiky rozdělí děti na ty inteligentnější a na ty méně inteligentní. To může způsobit, že se problém ještě prohloubí.

Forma diskriminace „zneužitím“ je přítomná především v oblasti bydlení. Soukromí podnikatelé zneužívají zadluženosti sociálně slabších – často ovšem nejen Romů. Vymění jim byt v lukrativnější čtvrti za menší byt v sociálně vyloučené lokalitě. Poté prodají jejich bývalý byt za mnohonásobně větší částku.

„Dále jestliže Firma 4, dnes Firma 2 (v době odkupu bytů Firma 3, který v roce 2006 pohlcuje Firmu 5) získal na sídlišti Janov 612 bytů, kam soustředil určitý typ nájemníků, jejichž byty v původních lokalitách po celé ČR pak výhodně prodal, údajně za mnohonásobně vyšší částky než za jakou byty odkupoval, šlo jistě o podnikatelský úspěch, spojený se ziskem, který si ani netroufáme odhadovat“ (Litvínov 2009: 11).

Častou situací je, že soukromí vlastníci bytů pronajímají byty i přes jejich velice špatný stav za relativně vysoké nájem:

„Ty starší domy, tak ty patří soukroměm osobám, který na tom docela dost vydělávají, že pronajímají tady ty příšerný byty v tom stavu, je pronajímají třeba za 5 za 6 tisíc holej nájem, takže na těch lidech jakoby parazitují, nebo prostě veškerý ty obyvatelé jsou na dávkách, jo, takže oni nemají svůj příjem, takže i tady ta výše příjmů, výše ty částky, kterou mají zaplatit, tak je to tam kompenzováno tím, že teda městské úřad v Duchcově jim tam poskytuje příspěvek na bydlení“ (Duchcov 2011: 52).

Soukromí vlastníci (nejen z majority) tedy zneužijí špatné situace sociálně vyloučených, jelikož peníze za nájem sociálně vyloučených doplatí město. To v kontextu předešlé privatizace bytových jednotek působí v rámci bytové politiky dosti kontraproduktivně.

Další formu zneužití můžeme zařadit do oblasti práce, kde dochází k problémům vyplácení mzdy za „práci na černo“:

„Řada mužů se tedy snaží pracovat na černo, vykonávají různé sezónní, stavební a kopáčské práce, za které jim ovšem jejich nájemníci ne vždy zaplatí“ (Kolín 2011: 60).

Zaměstnavatelé zneužijí špatné sociálně pozice a toho, že zaměstnanec nemůže proti nevyplácení odměny z právního hlediska zakročit.

3.4.2 Legitimizovaná diskriminace

Legitimizovanou diskriminací myslíme situaci, kdy jsou sociálně vyloučení svou situací znevýhodněni tak, že jim to brání v možnosti využít určité pomoci. Dotyční vlivem své situace, která může mít různé druhy původu, nesplňují kritéria, která jsou potřebná k dosažení patřičných výhod. I zde se vyskytují obě formy, které jsme výše zmínili – „upření“ a „zneužití“, leč forma „upření“ zde výrazně převažuje.

V bytové politice dochází k selekci zájemců o přidělení sociálních bytů:

„... klient je na dávkách, dá si žádost, tady u kolegy, který sedí na proti, pana Procházky, ta žádost jde do sociální komise, která vybírá na základě určitéch kritérií, třeba kdo je neplatič, co byl vystěhovaný za poslední 2 roky nebo 3 roky na základě porušování mravů nebo nějaký další problém, tak jo, tito lidé mají bohužel menší šanci a ta komise vybere jo, protože tam celkem pohyb je, a ta doporučí radě a rada schválí a tomu dotyčnému je ten byt přidělen“ (Hodonín 2011: 57).

Jestliže sociálně vyloučení nesplní daná kritéria, nebude jim daný byt přidělen.

V zaměstnání panuje stejný přístup kdekoliv, nicméně právě sociálně vyloučení mají v této oblasti největší problémy, jelikož jejich kvalifikace je nízká, nejsou pro zaměstnavatele přitažliví.

„No, většinou je tam ten problém, že jsou úplně bez vzdělání. Ty, co třeba maj nějaký ty svářečský kurzy nebo trochu něco, tak ty tady pracujou. Ty práci mají. Ale oni teda tvrdí, že když hledaj práci, že jim rovnou řeknou, že je nechťejí, nevím. Ale spíš to pramení z toho, že jsou úplně bez toho vzdělání, že nemaj ani nějaký kurz na něco nebo tak“ (Vejprty 2011: 63).

Formu „zneužití“ sociálně vyloučených můžeme identifikovat u následujícího příkladu:

„Pro „majoritní“ party často pracují fyzicky disponovaní romští recidivisté, a to v úloze zastrašujících vymahačů, jedinci z majority zase otevírají Romům sféry, které by jim byly kvůli jejich barvě pleti a stereotypům s tím spojeným uzavřené“ (Litvínov 2009: 30).

Lidé zneužívají Romů, kteří jsou na základě asociace strachu zaměstnáváni jako vymahači, čímž se v očích ostatních skutečně diskreditují.

Závěr

Stigmatizace týkající se sociálně vyloučených lokalit představuje komplexní fenomén. Teoretická část nabídla prostor pro konceptualizaci stigmatu, jež byla v empirické části využita k analýze státně administrativního diskurzu zastupovaného situačními analýzami Agentury pro sociální začleňování. Koncept stigmatu jsme vytyčili pomocí čtyř vzájemně spjatých komponent, které lze považovat za jeho definiční znaky. Těmito komponentami jsou:

- vnímání a označování rozlišností – „labeling“,
- asociace těchto rozlišností s negativními vlastnostmi,
- vymezování skupin na „my a oni“,
- diskriminace.

K těmto čtyřem komponentám jsme přidali další dvě, které napomáhají k hlubšímu porozumění stigmatizace a rozlišení jejích forem. Jsou jimi **„vnímatelnost“** a **„sociální informace“** zprostředkovávající **„symbol stigmatu“**. Díky „vnímatelnosti“ je možné odlišit stigma zřejmé od stigmatu skrytého, což se dá chápat v kontextu množství sociálních informací, které člověk musí získat, aby stigma odhalil. Čím více sociálních informací je potřeba na odhalení stigmatu, tím skrytější toto stigma je.

Dále jsme popsali jevy a procesy, které koncept mohou rozšiřovat či mají vliv na utváření nebo změnu podoby diskurzu. Jednalo se o ustavování norem referenčními skupinami, neboť ty ve své podstatě vytvářejí „outsidery“ a devianty. Ustavení norem je normativním zhodnocením určitého jednání. Stigmatizovaní existují tedy proto, že stojí mimo daný institucionální řád, který je tvořen normami přijatými ústřední referenční skupinou. Tuto ústřední referenční skupinu jsme později popsali pomocí konceptu „ústřední solidarity“ Jeffreyho Alexandera.

Poté jsme definovali „sebenaplnující se proroctví“, abychom mohli lépe vysvětlit koncept performativity. Koncept je velice podstatný pro chápání změny diskurzu a tím se stává podstatným i pro tuto práci. Stigma je totiž výsledkem performativního jednání, na kterém participují nejrůznější aktéři, státní aparát nevyjímaje.

Vymezování skupin jsme rozšířili o Alexandrovo pojetí inkluze menšin na základě „ústřední solidarity“. Zejména kvůli zdůraznění utváření dichotomických dvojic dle vzoru „my a oni“, což přispělo k naplnění dílčího cíle práce.

Poznatky uvedené v teoretické části práce sloužily v empirické analýze k formulaci analytického rámce. Analýza byla provedena pomocí rámcové analýzy, což je kvalitativní metoda využívající kódování a tvorbu tabulek. Těmito technikami byly identifikovány různé kategorie a tendence spjaté s tématem stigmatizace, jak je znázorňují situační analýzy. Zkoumání těchto dat bylo vedeno „mřížkou“ sestávající z výše uvedených komponent stigmatu a konceptů „vnímatelnosti“ a „sociální informace“, díky nimž bylo možné rozlišovat různé znaky stigmatu a tím i jejich zřejmé a skryté formy. V práci vytvořené kategorie odrážejí vnímání situace ve státní perspektivě.

V části věnované analýze distinkce „my a oni“ bylo identifikováno pět kategorií, které mohou definovat vymezující se skupiny:

- etnické vymezení,
- vymezení na základě délky pobytu,
- teritoriální vymezení,
- generační rozdělení,
- problémové skupiny.

V rámci těchto kategorií šlo o identifikaci dichotomií, které se od sebe odlišují na základě přítomnosti a absence stigmatu. Znamená to, že v následujících dvojicích je vždy skupina, která je považována za stigmatizovanou, zatímco druhá dvojice je považována za „normální“ a tedy bezproblémovou. Šlo zejména o dvojice „Romové versus bílí“, kde byli Romové vlivem barvy pleti spojováni se strachem a nebezpečím, zatímco bílí ztotožňováni s bezproblémovostí. Druhým výrazným typem byla dvojice „starousedlíci versus nově přistěhovalí“. Starousedlíci zde byli vyobrazováni jako poklidní obyvatelé, kteří mají zájem o lokalitu a starají se o ni. Nově přistěhovalí představovali přesný opak těchto charakteristik. Byli prezentováni jako původci všech problémů. Teritoriální

vymezení poskytlo dva případy. První z nich chápal všechny obyvatele žijící v sociálně vyloučených lokalitách jako stigmatizované, zatímco obyvatelé žijící mimo tato teritoria za „normální“. Abnormalita se tedy pojí konkrétně s daným územím. Druhý případem bylo rozlišení v rámci vyloučené lokality. Distribuce stigmatu se odvíjela od objektu bydliště. Jako stigma bylo interpretováno bydlení v ubytovnách, jež se rovněž velice často pojilo s výše zmíněnými „nově přistěhovanými“. Protipól pak tvořilo bydlení v jiném typu objektu. Toto vymezení skupiny „my“ je rovněž velice důležité. Skupina „my“ byla povětšinou definována neurčitě a společným znakem byla absence znaku stigmatu. V generačním rozdělení figurovala mládež jako skupina překračující veřejné normy. Do problémových skupin spadají ostatní identifikované skupiny, které byly v dokumentech označeny za problémové a asociované s jednáním odporujícím usneseným pravidlům. Příkladem mohou být bezdomovci.

Druhý „kód“ tvoří vnímání a označování rozdílností – „labeling“. V této části byly vytvořeny tři typy přisuzování „labelů“:

- label na základě vnější charakteristiky,
- personifikace jednání,
- popsání situace.

Labelem může být označeno osoba i místo. První způsob přisuzování je častější pro místa, ovšem vyskytují se také případy osob ztělesňující toto označení. V místech dominuje připodobnění k nechvalně známým sociálně vyloučeným místům, jako je Bronx či český Chanov. Personifikace jednání je zase způsobem přisuzování „labelu“, kde figurují výlučně osoby. V případě této kategorie dochází ke zužování celkové identity osob na určitý typ (nevhodného) jednání. „Neplatiči“ a „nepřizpůsobiví“ jsou typickými představiteli této kategorie. Popsání situace označí osobu či místo pouze svým popisem, jinak řečeno tento samotný popis je vnímán jako „label“.

Analytická část zabývající se asociacemi negativních vlastností a jevů s odlišnostmi ukázala, k jakým skupinám se různé negativní jevy vztahují. Výsledkem byly skupiny, překrývající se s kategoriemi v první komponentě „my a oni“. Často zmiňovaní byli

Romové, a to v souvislosti s pocitem strachu či nebezpečí. Se stejnými jevy byla asociována i určitá místa – například určitá ulice nebo čtvrť. Rozdíl v tomto případě hraje i to, z jaké skupiny se na danou lokalitu daná osoba dívá. Mladiství jsou také spojováni s mírnou kriminalitou a vandalstvím. Nadto je o nich často pojednáváno v kontextu s užíváním drog. Při obecnějším pohledu na všechny sociálně vyloučené se pak objevují spojení se „zahálkou“ a „závislosti na státních institucích“, třeba ve formě sociálních dávek.

Poslední komponenta rozebírá problematiku diskriminace. Na základě vytyčení jejích dvou typů bylo analyzováno, jak se konkrétní stigma projevuje ve vlastní diskriminaci skupin s ním ztotožňovaných. První označuje diskriminaci nelegitimizovanou, respektive praktiky ležící mimo veřejné normy. V legitimizované diskriminaci funguje princip přisouzení určité výhody na základě splnění předem daných kritérií. Problémem je, že sociálně vyloučení jsou vlivem stigmat v plnění těchto kritérií značně znevýhodněni. V obou typech diskriminace můžeme rozlišovat dvě formy. „Upření“ je forma, kdy je osobám upřen nárok na určitý legitimní požadavek. „Zneužití“ nastává tehdy, když někdo využije špatné situace jiné osoby ve svůj prospěch.

V rámci nelegitimizované diskriminace formou „upření“ jsme identifikovali problémy se selekcí zájemců o zaměstnání, kterým byl tento požadavek upřen na základě barvy pleti. Konkrétně se v těchto případech jednalo o Romy. Zejména Romové (ale nejen ti) byli diskriminováni legitimizovaně, když vlivem svého znevýhodnění nedosáhli na požadovaná kritéria. Důvodem odmítnutí bývá nedostatečné vzdělání a praxe, což může být způsobeno i vlivem stigmatu. Diskriminaci v zaměstnání předchází diskriminace již ve vzdělávací oblasti, kde se ze strany majority ozývá pozitivní názor na etnickou segregaci škol, jelikož panuje představa, že Romské děti jsou hloupější než děti bílé. Velice častým jevem je zneužití sociálně vyloučených v oblasti bydlení. Soukromí vlastníci bytů vyměňují byty zadluženým osobám, které vlastní byt v lukrativní lokalitě, za byt v diskreditované vyloučené lokalitě. Poté původní byt majitelů prodají za vyšší částku.

Celkem můžeme v sociálně vyloučených lokalitách najít několik vlastností, které mohou stigmatizovat danou osobu. Jako obzvláště stigmatizující byli shledáni lidé, kteří jsou na základě **snědé barvy pleti považováni za Romy**. Dále osoba nové příchozí do dané lokality tzv. **novousedlík**. Také **obyvatelé ubytoven**, jsou často vnímáni negativně.

Mládí je negativně spojováno s drogami a drobnou kriminalitou, a to obzvláště, je-li více mladých spatřeno pospolu. **Velice důležité je, že tyto vlastnosti se vzájemně nevylučují. Mohou se překrývat, ba dokonce kumulovat.**

Seznam literatury

- Alexander, J. 2006. „Ústřední solidarita, etnická okrajová skupina a sociální diferenciaci“. In *Etnická různorodost a občanská jednota*, ed. R Marada: 16-48. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury.
- Bauman, Z, May, T. 2004. *Myslet sociologicky: netradiční uvedení do sociologie*. Praha: Sociologické nakladatelství.
- Becker, H, S. 1966. *Outsiders: studies in the sociology of deviance*. New York: Free Press.
- Bell, M. P, McLaughlin, M. E, Sequeira J. M. 2002. „Discrimination, harassment, and the glass ceiling: Women executives as change agents“. *Journal of Business Ethics*, 37 (1): 65 – 76.
- Berbrier, M. 2002. „Making Minorities: Cultural Space, Stigma Transformation Frames, and the Categorical Status Claims of Deaf, Gay, and White Supremacist Activists in Late twentieth Century America“. *Sociological Forum*, 17 (4): 553-591.
- Butler, J. 1988. „Performative Acts and Gender Constitution: An Essay in Phenomenology and Feminist Theory“. *Theatre Journal*, 40 (4): 519-531.
- Císař, O. 2006. „Epistemologie a „objektivita“ sociálněvědního poznání“. *Mezinárodní vztahy*, speciální číslo: 32-37.
- Crocker J, Major B, Steele C. 1998. „Social stigma“. In *The Handbook of Social Psychology*, ed. DT Gilbert, ST Fiske: 504-53. Boston, MA: McGraw-Hill
- Foucault, M. 2000. *Dohlížet a trestat: kniha o zrodu vězení*. Praha: Dauphin.
- Frost, D. M. 2011. „Social Stigma and its Consequences for the Socially Stigmatized“. *Social and Personality Psychology Compass*, 5 (11): 824-839.
- GAC. 2006. *Analýza sociálně vyloučených romských lokalit a absorpční kapacity subjektů působících v této oblasti*. Online zdroj. Dostupné z: http://www.mpsv.cz/files/clanky/3043/Analýza_romskych_lokalit.pdf
- Goffman, E. 1963. *Stigma: notes on the management of spoiled identity*. Englewood Cliffs: Prentice-Hall.
- Hendl, J. 2005. *Kvalitativní výzkum: základní metody a aplikace*. Praha: Portál.
- Herek, G. M. 2009. „Sexual prejudice“. In *Handbook of Prejudice, Stereotyping, and Discrimination*, ed. TD Nelson: 441–467. New York, NY: Psychology Press.
- iDnes. 2011. *Policie hodlá hlídat Šluknovsko i během dne, kdy přibýlo krádeží*. Online zdroj. Dostupné z: http://usti.idnes.cz/policie-hodla-hlidat-sluknovsko-i-behem-dne-kdy-pribylo-kradezi-psp-usti-zpravy.aspx?c=A110831_1643765_usti-zpravy_oks

- Konopásek, Z. 2005. *Co znamená interpretovat text?*. Online zdroj. Dostupné z: <http://zdenek.konopasek.net/docs/Konopasek-Co-znamená-interpretovat-text.pdf>
- Link B. 1987. „Understanding labeling effects in the area of mental disorders: an assessment of the effects of expectations of rejection“. *American Sociological Review*, 52: 96-112.
- Link, B. G, Phelan, J. C. 2001. „Conceptualizing Stigma“. *Annual Review of Sociology*, 27: 363-385.
- Lopes, P. 2006. „Culture and Stigma: Popular Culture and the Case of Comic Books“. *Sociological Forum*, 21 (3): 387-414.
- Merton, R. K. 2000. *Studie ze sociologické teorie*. Praha: Sociologické nakladatelství
- Novinky. 2011. *Stěhování chudých na Šluknovsko zdvojnásobilo kriminalitu*. Online zdroj. Dostupné z: <http://www.novinky.cz/domaci/242510-stehovani-chudych-na-sluknovsko-zdvojnásobilo-kriminalitu.html>
- Ritchie, J, Spence, L. 2002. „Qualitative data analysis for applied policy research“. In *Analyzing qualitative data*, ed. A Bryman, RG Burgess: 173-194. New York, NY: Taylor & Francis e-Library
- Sibley, D. 1992. „Outsiders in society and space“. In *Inventing places: studies in cultural geography*, ed. K Anderson, F Gale: 107-122.
- Todorov, T. 1996. *Dobytí Ameriky: problém druhého*. Praha: Mladá fronta
- Vláda. 2011. *Bezpečnostní rada státu se zabývala situací v Severních Čechách*. Online zdroj. Dostupné z: <http://www.vlada.cz/cz/media-centrum/tiskove-zpravy/bezpecnostni-rada-statu-se-zabyvala-situaci-v-severnich-cechach-86848/>
- Wacquant, L. 2007. „Territorial stigmatization in the age of advanced marginality“. *Thesis Eleven*, 91: 66-77.
- Wacquant, L. 2008. *Urban outcasts: a comparative sociology of advanced marginality*. Cambridge: Polity Press.
- Weber, M. 1998. *Metodologie, sociologie a politika*. Praha: OIKOYMENH.

Situační analýzy

- Děčín. 2011. *Děčín: Situační analýzy v lokalitách vybraných v roce 2011*. Online zdroj. Dostupné z: <http://www.socialni-zaclenovani.cz/dokumenty/dokumenty-pro-lokalitu-decin/situacni-analyza-decin-gac-2011/download>
- Duchcov. 2011. *Situační analýza Duchcov*. Online zdroj. Dostupné z: <http://www.socialni-zaclenovani.cz/dokumenty/dokumenty-pro-lokalitu-duchcov/situacni-analyza-duchcov-dic-2011/download>

- Havířov. 2011. *Situační analýza vybraných sociálně vyloučených lokalit v obci Havířov*. Online zdroj. Dostupné z: <http://www.socialni-zaclenovani.cz/dokumenty/dokumenty-pro-lokalitu-havirov/situacni-analyza-vybranych-socialne-vyloucenych-lokalit-v-obci-havirov-sociotrendy-2011/download>
- Hodonín. 2011. *Situační analýza Hodonína*. Online zdroj. Dostupné z: <http://www.socialni-zaclenovani.cz/dokumenty/dokumenty-pro-lokalitu-hodonin/situacni-analyza-hodonin-dic-2011/download>
- Kadaň. 2011. *Kadaň: Situační analýzy v lokalitách vybraných v roce 2011*. Online zdroj. Dostupné z: <http://www.socialni-zaclenovani.cz/dokumenty/dokumenty-pro-lokalitu-kadan/situacni-analyza-kadan-gac-2011/download>
- Kolín. 2011. *Situační analýza Kolín*. Online zdroj. Dostupné z: <http://www.socialni-zaclenovani.cz/dokumenty/dokumenty-pro-lokalitu-kolin/situacni-analyza-kolin-dic-2011/download>
- Krupka. 2011. *Situační analýza Krupka*. Online zdroj. Dostupné z: <http://www.socialni-zaclenovani.cz/dokumenty/dokumenty-pro-lokalitu-krupka/situacni-analyza-krupka-dic-2011/download>
- Litvínov. 2009. *Situační analýza sociálně vyloučených lokalit na území města Litvínova se zaměřením na sídliště Janov*. Online zdroj. Dostupné z: <http://www.socialni-zaclenovani.cz/dokumenty/dokumenty-pro-lokalitu-litvinov/situacni-analyza-soc-vyl-lokalit-na-uzemi-mesta-litvinova-se-zamerenim-na-sidl-janov-asz-2009/download>
- Sokolov. 2011. *Situační analýza Sokolov*. Online zdroj. Dostupné z: <http://www.socialni-zaclenovani.cz/dokumenty/dokumenty-pro-lokalitu-sokolov/situacni-analyza-sokolov-dic-2011/download>
- Vejprty. 2011. *Situační analýza Vejprty*. Online zdroj. Dostupné z: <http://www.socialni-zaclenovani.cz/dokumenty/dokumenty-pro-lokalitu-vejprty/situacni-analyza-vejprty-dic-2011/download>
- Větrní. 2011. *Situační analýza Větrní*. Online zdroj. Dostupné z: <http://www.socialni-zaclenovani.cz/dokumenty/dokumenty-pro-lokalitu-vetrni/situacni-analyza-vetrni-dic-2011/download>

Přílohy

Příloha 1.

My a oni						
Hodonín	romové vs bílí	majorita vs sv (narkomani, nezaměstnaní, alkoholici , romové	drogové závislí - čisti	nezaměstnaní- zaměstnaní		
Kolín	romové vs bílí	rodinné klany	rom se vymezuje vůči romům	v rámci lokalit - romové mezi sebou - národně		
Krupka	romové vs bílí	Rusové vs Češi	starousedlíci vs noví	Vlach+Rom x češi	olaši vs češi	sv-majorita zaměst vs nezamě
Vejpřty	romové vs bílí	vietnamci vs češi	starší-mladí			
Větrní	romové vs bílí	starousedlíci vs noví	romové- rodiny	romové - staří a noví		
Duchcov	Romové vs bílí	starousedlíci vs noví	slováci vs češi	sv-majorita - nekteří z majority nevnímají sv ani jako součást obce	slovenští romové	
Litvínov	Romové vs bílí	domáci přistěhovalet i	starousedlíci vs noví	obyt ubytoven vs ostatní	drogové závislí vs ostatní	
Havířov	Romové vs bílí	poláci	starousedlíci vs noví	romové vs olaši = starousedlíci vs noví		
Kadaň	romové vs bílí	starší-mladí	starousedlíci vs noví			
Sokolov	romové vs bílí	romové mezi sebou	sv vs majorita	bezdomovci vs ost		
Děčín	romové vs bílí	vietnamci vs češi	mládež vs ostatní	starousedlíci vs noví		

Příloha 2.

Stereotypizace											
Hodonín	romové-krádež	strach na ulici	svl - romové	cizinci- kriminalita	sv - hluk, vandalsství	drogové závislí - nezačlenění	rom je nepřítzpsobi	rom-dávky			
Kolín	romové- agresivita, drzost, nerespekt autority	svl - kriminalita lehká (narušování veřejného pořádku)	ubytovny - kriminalita	svl - drogy	sv - problémová	rom-nízké vzdělání	ubytovny - trestná činnost				
Krupka	romové- strach	romové-krádež	migranti - nestišni	romové - verbež	kravál - rom-vlach	migranti- zadrženost	1.škola- hlopi	sv - problémová	škola- problémová	sv - nevzdělání	romové- dávky
Vejetý	sv-zaškola	rom-nenávky prac	sv- zneuž.dávek	sv- nespolehliví	závislí-krádeže	mlad- problémy	oby v sv- bezpeč	sv-dávky	sv-lenost	rom-nenapravitel	romové- dávky
Vejetý	migranti- zadržení- problémy- nemají vztah	škola s vyšší koncentrací romů není atraktivní	sv-nezájem o vzdělání	ulice- zadrženost	oby v sv- bezpeč	sv-l-živ.drog	sv-hluk- problémy	migranti- nezaměstlenost	sv-zdravotní problémy		sv-problémová
Duchcov	romové - bordel špina	svl- nepořádek	romové - krádež	nově příchodí - zadrženost	nově příchodí- problémy	strach zevnitř- ne	romové problém				
Litvínov	svl-nízké vzdělání	janov- problémy	ubytovny problémy	ubytovny nepatřičí	- nevzdělanost/nezaměstnanost	ubytovaný UNO=neplatí	drogové závislí	lokalita- kriminalita (těžká)	rom - strach		
Havířov	bezdomovci- mčení	rom strach	lokalita- strach	romové všudy přítomná hrozba něčeho zlého (krádeže, napadení)	vinění romských dětí jako hloupějších	sv-braní podpory	romové- dávky	svl - kriminalita	skupinky romů strach	sv - drogy alkoholismus	poláci - ubytovny - problémy agresivita (kumulace)
Kadaň	romové - nezaměstnanost	sv-záhádka	svl- problémy (vyměšování, rušení)	sv dávky	sv nezaměstnanost						
Sokolov	nově příchodí romové (slovensko) kriminalita	mladiství - drogy	sv - nevalifikace								
Děčín	svl- etnické(romové)	romové soc dávky	romové- nedůvěra	sv-drogy	sv- kriminalita	sv- nepořádek	sv mládež- problémy	romové- nebezpečí z vnějšího pohledu	sv - absence pracovních návyků		

Příloha 3.

Label									
Hodonin	romská čtvrť	nepřízpůsobi vý	hodonínský Bronx	bezdomovci	neplatič	chronický neplatič (posilení)			
Kolin	chudoba - zadluženost vs okázalá spotřeba	lokality je považována za nevyměnitel nou potřeba soc práce)	problémové lokality (vyšší koncentrace romů, potřeba soc práce)	nepřízpůsobi ví	špatná adresa				
Krupka	fluktující	nezaměstna ný	mentální postizení	dětské gangy					
Veprty	dlužník??	nezaměstna ní	nezaměstnat elní	nevzdělání (negramotní)	lichvář	nemocný (kategorie labelu)			
Větrní	praví věrní cikáni (starousedlíci)	sběrači kovů mimo město)	prostitutky (ze ovšem mimo město)						
Duchcov	neplatiči	nizká atraktivita lokality	na Viktorinu za trest - lokality je diskreditov ána - nizká atraktivita	lichva					
Litvínov	bydli na ubytovně	neplatič	chudina	chátra	nově přichozí	automat pro děti	cestovatelé	chudina - špatné hygienické návyky, UNO	
Havířov	neplatiči	zhoršení adresy							
Kadaň									
Sokolov	ghetto	narkoman	nepřízpůsobi vý (+vliv médii)						
Děčín	špatná adresa	ghetto	dům hrůzy	Bronx	špatná pověst - váže se k objektu	nepřízpůsobi vý	velký cháňov	hůře prodejná lokalita(k - >nizká cena bytů)	malý cháňov
								špatná mínulost	z nápravného zařízení
									neplatič

Příloha 4.

Diskriminace									
Hodonin	byly - ve smlouvě 1. kategorie ale přidána 2.	špatná orientace - provident - zaduzení	selece zájemců o byt práce	nevzdělání - diskř na trhu práce					
Kolín	upření při přidělech bytů na emeckém faktoru	barva kůže-znak pro poskytovatele finančních služeb, podobnosti -	práce na černo - nevyplacení mezd	nekválifikovanost - špatná zaměstnatelnost	lokality je vnímána jako podoba patologických jevů - diskreditace obyvatel při shánění zaměstnání				
Krupka	byly - zn - šs a o	rom-zaměstnání	práce čer. Nezapl.	práce nespěnění leg krit					
Vápný	vysvětl-romů	sv-nezaměstnatelnost	rom-práce	byly-kritéria	mladí-práce	nezkuseni-práce	nevzdělání-práce	nemoc-práce	
Větní	byly - zn - šs a o	nekválitní služby-zneužití	rom-práce	diskriminaci mezi dětmi z různých rodn a aktivit a sružení	romové-slouby-upření	rom-upření-vstupu na koupaliště	nezvzdělání-nezaměstnání	nezkusenosť-nezaměstnání	kroužky-penize
Duchcov	byly - dražší nájem zato horší kvalita	barva pleti - nezaměstnání - podíl ochrany zaměstnanců zákonem				organizace využívají stigmatu a "mluví za názory sružení coby názory obyvatel sídliště - členové sružení tam vůbec nežijí	organizace využívají stigmatu a "mluví za názory obyvatel lokality" ve skutečnosti se jimi zaskřtují protože chání své zájmy	byli s najímají romy (recidivisty) jako vymahatce - tito romové se tím diskreditují	
Livňov	byly - zn - šs a o	učení dětí závislosti	nezaplacení za práci na černo	zaskřtění se proroknou instituci					
Havířov	ve vzdělání	rasistický paradox - děti - segregované školy							
Kadaň	zadržování dětí do praktických školy na základě etnicity obousměrně - i romové to někdy chtějí								
Škrobov	byly - zn - šs a o(úřad doplácí nájem na které romové nemají	soukromníci úbytovny	škola posila dětí jinam	romové zaměstnání (telefon-osobně)	kritéria při přidělování bytů				
Decín	při přidělování bytů - zneužití	byly - zn - šs a o	majíce se nestávají o byty se obývali vysvětlavali	přetřezování dětí mimo hlavní vzdělávací proud	problém se sehnání nájmů-telefon x osobní kontakt	zneužití sv ke kriminalitě	práce jen pro kvalifikované		